

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА:

курс лекцій для здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр»
спеціальностей 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування» денної та заочної форми навчання

МИКОЛАЇВ

2021

УДК 336.14

Б98

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № __ від __.__.2021 року.

Укладачі:

- О.І. Мельник – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет
- О.А. Боднар – канд. екон. наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет

Рецензенти:

- О.І. Лугова – канд. екон. наук, ст. викладач кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет;
- О.А. Купчишина – в. о. заступника начальника Головного управління ДПС у Миколаївській області.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
Структурно-логічна схема вивчення дисципліни	6
Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави	7
Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави	15
Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування	24
Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України	28
Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання	44
Тема 6. Система доходів бюджету	49
Тема 7. Система видатків бюджету	56
Тема 8. Місцеві бюджети: особливості формування та виконання	65
Тема 9. Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку	89
Тема 10. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу	93
Тема 11. Видатки бюджету на оборону та управління	102
Тема 12. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу	109
РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ АКТИ	115

ПЕРЕДМОВА

Бюджетні процеси відіграють важливу роль у розвитку економіки країни, впливаючи на стан економічних процесів та соціального забезпечення, внутрішній і зовнішній баланси держави. Ефективна система управління фінансовими потоками в межах бюджетної системи та раціональна система бюджетних правовідносин повинні стати базою для зростання суспільного добробуту. Бюджетна система є провідною ланкою державних фінансів. Держава використовує бюджет як інструмент реалізації соціально-економічної політики, адже він відображає складну систему перерозподільних відносин у суспільстві, охоплює практично кожну юридичну та фізичну особу.

Метою вивчення навчальної дисципліни є вивчення сутності бюджетних відносин і характеру їх впливу на суспільство. Тільки на цій основі можливо забезпечити ефективне управління бюджетом і фінансовою діяльністю в державі в цілому.

Об'єкт дисципліни – види бюджетів бюджетної системи.

Предмет дисципліни – сукупність відносин з приводу формування і використання бюджету, призначеного для забезпечення виконання державою своїх функцій.

До системи *компетентностей* належать:

Інт К. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів та положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 3. Здатність планувати та управляти часом.

ЗК 6. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 7. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати у команді.

ЗК 11. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК12. Здатність працювати автономно.

ФК1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.

ФК2. Розуміння особливостей функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ФК3. Здатність до діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система та страхування).

ФК8. Здатність виконувати контрольні функції у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

ФК 9. Здатність здійснювати ефективні комунікації.

ФК 10. Здатність визначати, обґрунтовувати та брати відповідальність за професійні рішення.

ФК 11. Здатність підтримувати належний рівень знань та постійно підвищувати свою професійну підготовку.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «Бюджетна система»

для здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр» спеціальностей
071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування» денної та заочної форми навчання

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА	Змістовий модуль 1. Основи бюджетної системи	Тема 1 Сутність, призначення і роль бюджету держави.
		Тема 2 Бюджет як основний фінансовий план держави.
		Тема 3 Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування.
		Тема 4 Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України.
		Тема 5 Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання.
	Змістовий модуль 2. Доходи і видатки бюджетів	Тема 6 Система доходів бюджету.
		Тема 7 Система видатків бюджету.
		Тема 8 Місцеві бюджети: особливості формування та виконання.
		Тема 9 Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку.
		Тема 10 Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу.
		Тема 11 Видатки бюджету на оборону та управління.
		Тема 12 Видатки бюджету на обслуговування державного боргу.

Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави

1. Сутність і роль бюджету держави.
2. Бюджетна політика держави як складова фінансової політики.
3. Призначення та структура бюджетного механізму.

Основні категорії і поняття теми: бюджет, бюджетна централізація ВВП, бюджетна політика, інструменти бюджетної політики, принципи бюджетної політики, бюджетний механізм, бюджетні методи, бюджетні важелі, бюджетні інструменти, бюджетне законодавство.

1. Сутність і роль бюджету держави

Об'єктивність бюджету зумовлена необхідністю постійного перерозподілу валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) між галузями діяльності та територіями держави внаслідок нерівномірного їх розвитку, між окремими верствами населення з метою підтримки незахищених членів суспільства тощо. Держава як економічна система не може ефективно функціонувати без цього перерозподілу. Відтак, бюджет завжди виступає інструментом регулювання економічних і соціальних явищ з метою реалізації завдань, визначених державою.

Багатогранність бюджету виражається через його специфічні ознаки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 Специфічні ознаки бюджету

Ознаки	Характеристика
Бюджет як економічна категорія	Економічні відносини, які виникають між державою в особі державних органів влади та органів місцевого самоврядування, з однієї сторони, і юридичними та фізичними особами – з іншої, з приводу утворення централізованого фонду коштів держави, його розподілу і використання для задоволення суспільних потреб
Бюджет за формою прояву	Основний фінансовий план, баланс доходів та видатків держави на відповідний період, що має силу закону
Бюджет за матеріальним змістом	Централізований фонд коштів, які, перебуваючи у постійному русі, утворюють вхідні, внутрішні і вихідні грошові потоки
Бюджет як правова категорія	Правовідносини, що регулюються нормами права, юридично закріплюються відповідним правовим актом – Законом України «Про державний бюджет», який є основою організації бюджетного процесу
Бюджет за організаційною структурою	Центральна ланка фінансової системи, що впливає на пропорції перерозподілу ВВП між іншим сферами та ланками

Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст.2 п.1): **бюджет** – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідними органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим (далі – АРК), органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [].

До основних функцій державного бюджету відносять: розподільчу; контрольну; забезпечення існування держави; стимулюючу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 **Функції державного бюджету**

Функції	Сутність функції
Розподільча	Держава концентрує грошові кошти і використовує їх з метою задоволення загальносуспільних потреб []
Контрольна	Дозволяє своєчасно і повно оцінити фінансові ресурси, які надходять у розпорядження держави, а також яким чином складаються пропорції з їх розподілом та наскільки ефективно вони використовуються []
Забезпечення існування держави	Створення фінансової бази існування держави: для утримання президентської, законодавчої і виконавчої влади, правоохоронних і митних органів, податкової служби, здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо []
Стимулююча	Справедливий і неупереджений розподіл державних коштів між суб'єктами господарювання з метою стимулювання їх економічної активності []

Фінансові відносини, що складаються у держави з підприємствами, установами, населенням щодо формування бюджетного фонду називаються **бюджетними відносинами**. Визначальними ознаками бюджетних відносин є: перерозподільчий характер; всеохоплюючий характер (ними охоплені всі юридичні і фізичні особи); законодавче регулювання.

Участь держави в перерозподілі ВВП полягає у тому, що:

1) виконуючи свої функції, які реалізуються через надання суспільних послуг, держава як суб'єкт влади, має право примусово стягувати з фізичних і юридичних осіб частину доходу;

2) держава бере участь у формуванні первинних доходів, частина яких перерозподіляється через бюджетну систему і акумулюється в доходному фонді.

Питання про те, скільки держава повинна вилучати з економіки коштів для здійснення покладених на неї функцій, є ключовим у сучасних умовах.

Деякі науковці вважають, що низький рівень централізації фінансових ресурсів (не більше 30% від ВВП) позитивно позначається на соціально-економічному розвитку. Інші, навпаки, – якщо частка бюджетних видатків перевищує 60% у ВВП, то такий стан сприяє підтримці «утриманських» настроїв у суспільстві, а відтак, негативно впливає на економічне зростання.

Умовно виділяють такі моделі за рівнем централізації ВВП у бюджеті [3]:

- *американська модель (ліберальна)* – рівень централізації 25-30%, фінансове втручання в економіку зведене до мінімуму, у соціальній сфері забезпечуються тільки ті верстви населення, які не мають змоги обійтися без державної допомоги;

- *західноєвропейська (помірна)* – рівень бюджетної централізації 35-45%, розгалужена державна соціальна сфера, насамперед у галузі освіти, паралельне функціонування державних і комерційних установ у соціальній сфері);

- *скандинавська модель* – рівень централізації ВВП до 60%, характеризується розгалуженою державною соціальною сферою як у галузі освіти, так і охорони здоров'я.

Також виділяють *японську модель*, яка за рівнем централізації ВВП у бюджеті наближена до американської моделі (30-35 % ВВП), однак має відмінну від західних країн соціальну політику, що враховує національні традиції (домінування психології колективізму, солідарності, підпорядкування особистих інтересів колективним і державним, досягнення взаємопорозуміння між різними суб'єктами у вирішенні соціально-економічних проблем тощо) і особливу політику використання робочої сили (тривалий час застосовувався принцип довічного найму з певними сучасними модифікаціями) [4].

Бюджет у сучасних умовах використовується державою для: макроекономічної стабілізації, прискорення темпів економічного зростання та подолання інфляції; стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки та соціальної інфраструктури; зростання конкурентоспроможності національної економіки, прискорення науково-технічного прогресу та ін..

2. Бюджетна політика держави як складова фінансової політики

Бюджетна політика – це сукупність економічних й адміністративних заходів, що застосовує держава з метою стабілізації та підвищення економічного і соціального розвитку.

Основні цілі бюджетної політики:

- забезпечення розвитку конкурентоспроможної національної економіки;
- забезпечення збалансованості бюджету;
- реалізація виваженої боргової політики;
- поступове підвищення соціальних стандартів з метою подолання рівня бідності та наближення їх до європейських.

Основні інструменти бюджетної політики:

- податки, збори та обов'язкові платежі;
- доходи від операцій з капіталом;
- бюджетні асигнування;
- бюджетні інвестиції;
- офіційні трансферти.

Принципи бюджетної політики – це основоположні ідеї, вихідні правила та положення, що застосовуються у процесі визначення основних характеристик бюджетної політики:

1. *Принцип наукової обгрунтованості* означає, що сучасна бюджетна політика має бути науково обгрунтованою і вивіреною, а також передбачатиме реальне відзеркалення в напрямках бюджетної політики на найближчий період і перспективу її головних цілей і завдань об'єктивних процесів, що відбуваються в економіці, фінансах, суспільстві.

2. *Принцип гласності (прозорості)*. Відповідно до цього принципу як бюджетна політика, що формується (тобто програмні документи стратегічного характеру), так і бюджетна політика, що реалізується (тобто регулятивні змістові документи тактичного характеру), повинні бути відкритими до широкого використання та обговорення.

3. *Принцип цільової спрямованості* означає, що реалізація бюджетної політики повинна сприяти повноцінному й ефективному фінансуванню бюджетних програм.

4. *Принцип результативності* означає, що при формуванні і реалізації бюджетної політики необхідно використовувати систему індикативних показників її оцінювання.

5. *Принцип гнучкості*. Бюджетна політика має бути достатньо гнучкою й оперативно реагувати на зміну соціально- економічної ситуації не тільки в країні, регіоні, а у світі. Проте, стратегія бюджетної політики повинна бути стабільною, а варіативність необхідно забезпечувати за рахунок зміни тактики бюджетної політики.

6. *Принцип єдності стратегії і тактики*. Формування бюджетної політики має передбачати вироблення концепції і розробку стратегії її реалізації. Реалізація бюджетної політики має передбачати розробку такої тактики, яка б не суперечила стратегії.

7. *Принцип безпеки бюджетної політики*. При реалізації бюджетної політики не повинно бути завдано шкоди (збитків) економічним та іншим інтересам громадян, суб'єктам господарювання держави.

За допомогою змін у фінансуванні бюджетних програм Міністерство фінансів України (далі – МФУ) ініціює системні реформи у цілому ряді галузей, наприклад, освіта та наука, охорона здоров'я та соціальна сфера.

При розробці проекту держбюджету Мінфін керується такими принципами:

Реалістичний:

- Уряд не розширює фіктивно і не приховує доходи. Всі видатки мають бути підтверджені доходами. Це запорука збалансованості бюджету.
- Бюджетні доходи відображають те, які надходження реально зможе забезпечити наступного року економіка без тотального підвищення податків.

- Такий підхід дозволить вперше в історії країни припинити хибну практику тиску податківців на бізнес через завищені плани та припинити друкувати гроші для фінансування завищених видатків.

Прозорий:

- Прогноз доходів бюджету має бути перевірений та підтверджений незалежними експертами та представниками громадянського суспільства.

- Це робить процес бюджетування справді прозорим.

З чітко визначеними пріоритетами:

- Уряд відмовився від хибної практики розпорошування бюджетних коштів на сотні програм, коли жодна не отримувала належного фінансування, не виконувалася і не приносила користь суспільству й економіці.

- На сьогодні визначено конкретні сфери, які отримають пріоритетну увагу та фінансування - обороноздатність, соціальні стандарти, освіта, охорона здоров'я, дипломатія, АПК, створення Дорожнього фонду, енергоефективність, культура і децентралізація.

Розрахований на майбутнє зростання:

- Уряд перейшов на середньострокове публічне планування бюджету.
- Основні бюджетні параметри розраховані на найближчі три роки з прогнозом на поступове зростання і відновлення економіки.
- Передбачуваність бюджетної політики та прогнозування на кілька років вперед дозволить проводити системні глибокі реформи, підвищити інвестиційну привабливість та покращити бізнес-клімат.

3. Призначення та структура бюджетного механізму.

Бюджетна політика реалізується через бюджетний механізм, формування якого здійснюється державою відповідно до бюджетної стратегії. Крім того, бюджетний механізм повинен найбільш повно відповідати вимогам самої бюджетної політики, яка здійснюється у даний період часу, оскільки від цього залежатиме повнота реалізації її мети та завдань.

Бюджетний механізм – це система адміністративних та економічних заходів впливу для забезпечення мобілізації фінансових ресурсів бюджету в оптимальному обсязі, їх ефективного розміщення та економного використання з метою подальшого соціально-економічного розвитку суспільства, визначеного бюджетною політикою держави.

Такий механізм діє ефективно, якщо злагоджено функціонують усі його складові: бюджетні методи; бюджетні важелі; бюджетні інструменти; бюджетне законодавство. (рис. 1.1).

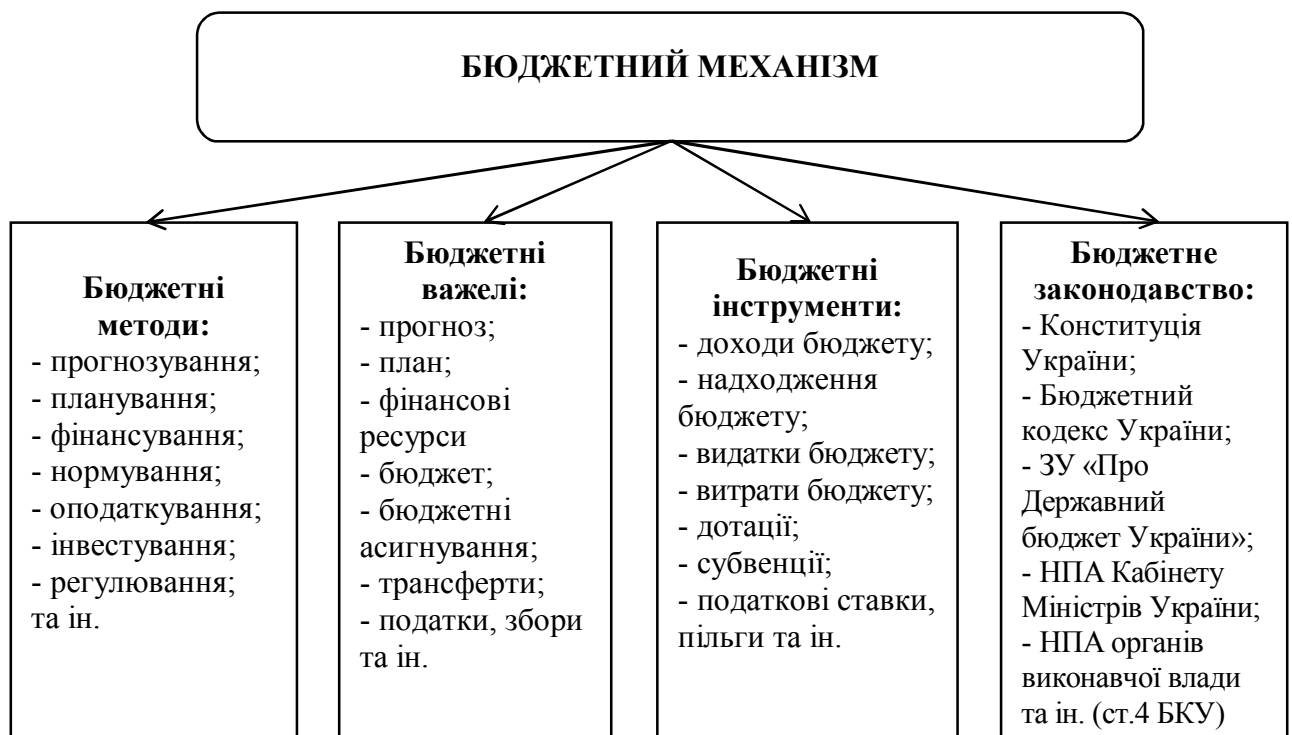

Рисунок 1. 1 – Структура бюджетного механізму

Методи бюджетного механізму – це засоби впливу, за допомогою яких держава здійснює організацію бюджетних відносин та ефективно формування і використання бюджетних ресурсів.

Кожному бюджетному методу відповідає певна сукупність *бюджетних важелів*, тобто дія методів реалізується за допомогою певних важелів. Наприклад, для такого методу як прогнозування характерним є такий важіль як прогноз, для планування – план, для фінансування – фінансові ресурси та фінансові показники і т. д. Таким чином, бюджетні важелі представляють

– це встановлена державою система засобів, що застосовуються для практичної реалізації завдань і заходів, передбачених бюджетною політикою.

У свою чергу, кожен з бюджетних важелів характеризується певною сукупністю *бюджетних інструментів*. Інструменти бюджетного механізму є найбільш мобільною його складовою, оскільки їх кількісне вираження може змінюватися щороку із внесенням змін до бюджетного законодавства.

Діапазон дії методів, важелів та інструментів бюджетного механізму обмежений *бюджетним законодавством*.

Бюджетний кодекс України (ст. 4) визначає такий склад бюджетного законодавства:

- 1) Конституція України;
- 2) Бюджетний Кодекс України;
- 3) Закон Про Державний бюджет України;
- 4) інші закони (що регулюють бюджетні відносини), передбачені ст. 1 Бюджетного кодексу України;
- 5) нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу України та інших законів України;
- 6) нормативно-правові акти органів виконавчої влади, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу України, інших законів України та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України (далі – КМУ);
- 7) рішення про місцевий бюджет;
- 8) рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийняті відповідно до Бюджетного кодексу та нормативно-правових актів.

Ефективне функціонування бюджетного механізму досягається за рахунок узгодженої взаємодії усіх його складових.

Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави

1. Сутність та складові елементи бюджету.
2. Поняття бюджетної класифікації.
3. Завдання, принципи і методи бюджетного планування та прогнозування.
4. Бюджетний процес і його складові.
5. Загальний та спеціальний фонди бюджету.

Основні категорії і поняття теми: бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна класифікація, бюджетне планування, програмно-цільовий метод, бюджетне прогнозування, загальний фонд бюджету, спеціальний фонд бюджету.

1. Сутність та складові елементи бюджету.

Бюджет – це розпис доходів і видатків держави, який затверджується органами законодавчої і представницької влади у вигляді Закону. Бюджет виконує основну роль регулятора економічних процесів. Як фінансовий план бюджет відображає виконання всіх функцій держави: економічну, соціальну, військову, міжнародну політику держави.

З позиції фінансового плану бюджет держави розглядається як сукупність Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів.

Доходи бюджету виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління.

Таблиця 2.1 Організаційна структура доходів бюджету

Види доходів	Характеристика
Закріплені доходи	Доходи, які законодавчо умовно закріплюються за певним бюджетом і не підлягають передачі нижче підпорядкованим бюджетам; або частково закріплюються за вище підпорядкованим бюджетом і у певному обсязі підлягають передачі нижче підпорядкованим бюджетам
Регульовані доходи	Передаються як відрахування від загальнодержавних податків і зборів із вище підпорядкованого бюджету до нижче підпорядкованого для їхнього збалансування

Видатки бюджету – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів і його використання за цільовим призначенням.

Таблиця 2.2 **Розподіл видатків бюджету**

Видатки бюджету	Характеристика
Поточні видатки	Видатки бюджету на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів на початок бюджетного року, а також фінансування заходів із соціального захисту населення та інших, що не належать до видатків розвитку
Видатки бюджету	Витрати бюджетів на фінансування інвестиційної діяльності, капітальних вкладень виробничого та невиробничого призначення, структурної перебудови народного господарства; субвенції, а також інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням

Також слід зазначити, що Державний бюджет України має містити пояснення всіх видатків, за винятком видатків, пов'язаних з державною таємницею (таємних видатків). Таємні видатки, передбачені на діяльність органів державної влади, в інтересах національної безпеки, включаються до Державного бюджету України без деталізації. Контроль за проведенням таємних видатків здійснюється Рахунковою палатою та Міністерством фінансів України.

Звіти про проведення таємниці видатків попередньо розглядається Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету, Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони.

2. Поняття бюджетної класифікації

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу **бюджетна класифікація** – це єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів. Тобто, це – систематизоване

згрупування за певними ознаками доходів і видатків бюджету, які розташовані та закодовані у певному порядку. Групування показників доходів і видатків, яке проводиться в бюджетній класифікації, дає уявлення про соціально-економічний, відомчий, територіальний розріз доходів і скерування видатків, їх склад та структуру.

Відповідно до статей 8-12 Бюджетного кодексу складовими бюджетної класифікації є:

- 1- Класифікація доходів бюджету;
- 2- Класифікація видатків бюджету;
- 3- Класифікація фінансування бюджету;
- 4- Класифікація боргу.

Класифікація доходів поділяється на групи, підгрупи, статті та підстатті. Усі доходи поділяються на: податкові, неподаткові, доходи від операцій з капіталом, безоплатні перерахування (трансфери).

Доходи бюджету формується головним чином за рахунок оподаткування фізичних та юридичних осіб, платежів за використання природних ресурсів, державного мита, доходів від приватизації майна, ліцензійних зборів за право виробництва і продажу окремих груп товарів, надходжень від проведення лоторей, реалізації державних облігацій, іноземних та внутрішніх позик тощо.

Класифікація видатків бюджету передбачає використання чотирьох ознак класифікації:

1. За функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (**функціональна** класифікація видатків);
2. За економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (**економічна** класифікація видатків);
3. За ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (**відомча** класифікація видатків);
4. За бюджетними програмами (**програмна** класифікація видатків).

Класифікація фінансування бюджету визначає джерела отримання

фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті перевищення доходів бюджету над його видатками (до цієї категорії належать платежі з погашення основної суми боргу). Вона складається з двох розділів: фінансування за типом кредитора, тобто за категоріями кредиторів або власниками боргових зобов'язань; фінансування за типом боргових зобов'язань, що відображає заходи, які використовуються для фінансування дефіциту або розподілу фінансових ресурсів, що утворені внаслідок бюджетного профіциту.

Класифікація боргу систематизує інформацію за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання з розподілу на внутрішній та зовнішній борги.

Бюджетна класифікація України застосовується для здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення необхідного аналізу в розрізі доходів, а також організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників.

3. Завдання, принципи і методи бюджетного планування та прогнозування.

Бюджетне планування – це науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямів використання бюджетних ресурсів з метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку. Це суб'єктивна діяльність людей, а тому її ефективність обумовлена базуванням на об'єктивних законах розвитку суспільства, аналізі фінансового стану економіки, тенденціях руху бюджетних ресурсів.

Завдання бюджетного планування:

1. Забезпечення необхідних макроекономічних пропорцій розвитку держави;

2. Визначення реальних джерел і обсягів доходів на всіх рівнях бюджетної системи;
3. Ефективний розподіл витрат за напрямками і регіонами;
4. Забезпечення мінімального рівня соціальних потреб;
5. Утворення необхідних соціальних резервів;
6. Оптимізація фінансових потоків між бюджетами різних рівнів;
7. Сприяння найбільш ефективному використанню бюджетних засобів.

Принципи бюджетного планування:

1. *Комплексний підхід* до основних параметрів економічного і соціального розвитку згідно з бюджетними можливостями;
2. *Оптимальне використання бюджетних ресурсів* із метою першочергового забезпечення пріоритетних напрямів розвитку економіки та соціальної сфери;
3. *Раціональне визначення джерел формування бюджетних ресурсів*;
4. *Єдність* у використанні бюджетних показників, здійснення бюджетних розрахунків, застосування єдиної методології прогнозування;
5. *Наукове обґрунтування планів*: реальність прогнозування розрахунків, їхня економічна обґрунтованість; використання прогресивної методології, норм і нормативів; вибір кращих методів забезпечення прогнозних завдань бюджетними ресурсами.

Таблиця 2.3 Методи бюджетного планування

Методи	Характеристика
Аналітичний	За допомогою аналітичного методу здійснюється виявлення економічної кон'юктури в минулому та сучасних періодах, а також досягнутого рівня як вихідної бази для макроекономічного планування. Цей метод застосовується при моделюванні бюджетних показників і передбачає обчислення планових показників на основі визначення впливу на них різноманітних чинників
Коефіцієнтів	Базується на застосуванні відповідних коефіцієнтів. За основу беруть показники минулого періоду і коригується з врахуванням відповідних коефіцієнтів, які відображають зміну. Що передбачають в плановому періоді

Нормативний	За основу беруться нормативи, які регламентують види надходжень і видатків. При цьому враховують економічний стан підприємств, установ, галузей національної економіки, фізичних осіб. Метод дає змогу сповна виявити бюджетні резерви
Балансовий	За його допомогою досягається узгодженість між джерелами надходжень і напрямками видатків за видами та регіонами, встановлюється взаємозв'язок із загальною величиною фінансових ресурсів у державі по міністерствах, відомствах, регіонах і відповідними потребами, які можуть бути забезпечені
Програмно – цільовий	Використовується при фінансуванні окремих державних програм економічного і соціального розвитку. Дає змогу виявити джерела покриття і визначити ефективність цих програм. Із 2002 р. використовується в Україні при формуванні бюджетів як основний

Бюджетне прогнозування полягає в оцінці різних найвірогідніших варіантів формування бюджетних ресурсів і напрямів їх використання. Аналіз таких варіантів створює основу для вибору цілей, які є орієнтиром при розробці бюджету.

Головна *функція прогнозу* – наукове передбачення, яке дає змогу одержати картину майбутнього стану певного явища і обрати шляхи його досягнення. Прогнозування бюджетних ресурсів може ґрунтуватися лише на узагальнюючих макропоказниках економічного і соціального розвитку.

Важливе значення для їх прогнозування має врахування показників інфляції, обмінного курсу національної валюти, державного боргу. Точність прогностичних розрахунків залежить від значення показників у базисному періоді, величини і динаміки заданих параметрів розвитку економіки у прогнозованому періоді, структури і внутрішньої характеристики моделі для розрахунку показника.

Завдання бюджетного прогнозування є такими:

1. Визначення обсягів бюджетних ресурсів та їхнього використання як у цілому, так і за окремими видами
2. Вивчення взаємозв'язків показників бюджету з основними макропоказниками: ВВП, показниками балансу фінансових ресурсів і

витрат держави, балансу грошових доходів і витрат населення, платіжного балансу

3. Визначення впливу факторів, що характеризують динаміку розвитку економіки
4. Перевіряти можливості бюджетного забезпечення показників соціально-економічного розвитку держави

Найбільш поширеними серед методів бюджетного прогнозування є: регресійні багатофакторні моделі для розрахунку на перспективу окремих показників бюджету та методи економетричного моделювання.

4. Бюджетний процес і його складові

Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Відповідно до ст. 19 БКУ **стадіями бюджетного процесу** визнаються:

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;
- 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

5. Загальний та спеціальний фонди бюджету.

Згідно з Бюджетним кодексом України державний бюджет складається з двох фондів: спеціального та загального. До **загального фонду** відносять кошти, що призначені для реалізації загальних функцій, а до **спеціального** – кошти, що мають конкретне призначення, у тому числі позабюджетні кошти бюджетних установ та організацій.

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди, їх складову частини визначаються виключно Бюджетним кодексом та законом про Державний бюджет України. Підставою для рішення Верховної Ради АРК, відповідної місцевої ради про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету може бути виключно БКУ та закон про Державний бюджет України. Розподіл бюджету визначається законом про Державний бюджет України, джерела формування спеціального фонду – виключно законами України.

Таблиця 2.4 Складові частини загального та спеціального фондів бюджету

Загальний фонд	Спеціальний фонд
Всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету	Доходи бюджету (виключаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування
Всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету	Видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ)
Кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету)	Кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету)
Фінансування загального фонду бюджету	Фінансування спеціального фонду бюджету

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди стосується не тільки державного бюджету України, а й місцевих бюджетів, які можуть бути поділені на загальний і спеціальний фонди за наявності такої норми у відповідному законі. Перелік доходів загального фонду місцевих бюджетів наводиться в ч. 1 ст. 69 БКУ, перелік відповідних надходжень до спеціального фонду – у ч. 2 ст. 69 БКУ. Складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів є бюджет розвитку місцевих бюджетів (ч. 4 ст. 71 БКУ).

Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

1. Бюджетний дефіцит (профіцит) як показники стану бюджету.
2. Причини виникнення та соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.
3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту та напрями його скорочення.

Основні категорії і поняття теми: дефіцит бюджету; профіцит бюджету; активний бюджетний дефіцит; вимушений бюджетний дефіцит; відкритий бюджетний дефіцит; пасивний бюджетний дефіцит; прихований бюджетний дефіцит; свідомий бюджетний дефіцит; джерела фінансування бюджетного дефіциту.

1. Бюджетний дефіцит (профіцит) як показники стану бюджету

Бюджетний дефіцит – це один із основних показників, який характеризує стан Державного бюджету України як фінансового плану держави. Він відображає обсяг перевищенням видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету).

Крім дефіциту, такими показниками є:

- баланс доходів і видатків;
- **профіцит бюджету** (бюджетний надлишок) – перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів із бюджету).

Рівновага доходів і видатків бюджету є його найбільш доцільним і обґрунтованим станом. Вона означає, що всі видатки бюджету мають відповідні джерела фінансування. З позицій ефективності фінансової діяльності держави немає потреби, з одного боку, формувати зайві доходи, а з іншого, включати до свого плану видатки, без гарантованих надходжень для їх фінансування. Тобто збалансованість бюджету – головне завдання бюджетного планування. Враховуючи розгалужений склад видатків бюджету

та різноманітність джерел формування доходів, а, головне, систему фінансових інте ресів у суспільстві щодо бюджету, коли кожний суб`єкт зацікавлений отримати якомога більше асигнувань і сплатити якнайменше податків та платежів, слід зазначити, що практична реалізація цього завдання – це складний процес.

З погляду адміністративного управління фінансами проблему можна вирішити двома шляхами: або збільшити податки, або скоротити видатки. Водночас на практиці досягти цього важко, оскільки необхідно передбачити всі фактори ризику наслідків таких дій – як об`єктивні (вплив на пов`язані фінансові процеси і процедури, внесення змін до законодавства тощо), так і суб`єктивні (реакція бізнесових груп, громадянського суспільства тощо).

У разі незбалансованості бюджету виникає або дефіцит бюджету або його профіцит. Наявність дефіциту або профіциту бюджету є симптомом незбалансованості державних фінансів. Але при цьому світова практика визнає необов`язковим збалансування доходів і видатків бюджету у короткостроковому періоді. Дефіцит або профіцит бюджету та їх обсяги є основними характеристиками бюджету. Затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється за наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету.

Профіцит бюджету затверджується з метою погашення боргу, забезпечення встановленого розміру оборотного залишку бюджетних коштів та придбання цінних паперів. Оборотний залишок бюджетних коштів – це частина залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, яка утворюється для покриття тимчасових касових розривів. Він встановлюється у розмірі не більше 2% планових видатків загального фонду бюджету і затверджується у законі про Державний бюджет України (рішенні про місцевий бюджет). На кінець бюджетного періоду оборотний залишок бюджетних коштів має бути збережений у встановленому розмірі.

3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту та напрями його скорочення

Розглядаючи питання державного боргу та дефіциту державного бюджету, слід звернути увагу на таке поняття як «фінансування бюджету».

Фінансування бюджету – це надходження та витрати бюджету, пов'язані зі зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету.

Джерелами фінансування бюджету згідно зі ст. 15 БКУ є:

1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;

2) кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету;

3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу / пред'явлення цінних паперів;

4) вільний залишок бюджетних коштів.

Крім того, Бюджетним кодексом України (ст. 15) визначено, що джерелами формування спеціального фонду Державного бюджету України в частині фінансування є:

1) кредити (позики), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проєктів;

2) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Дієвими інструментами подолання бюджетного дефіциту та погашення боргових зобов'язань є державні та місцеві гарантії (ст. 17 БКУ).

Державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України або на

підставі міжнародних договорів України виключно у межах і за напрямками, що визначені законом про Державний бюджет України. За дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини щодо його рішень вчиняє Міністр фінансів України.

Місцеві гарантії можуть надаватися за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної міської ради для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території та здійснюють на цій території реалізацію інвестиційних проектів, метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Державні (місцеві) гарантії надаються на умовах платності, строковості, а також забезпечення виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом. Правочин щодо надання державної (місцевої) гарантії оформляється в письмовій формі та має визначати: предмет гарантії; повні найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання і кредитора (у разі гарантування виконання зобов'язань за кредитним договором); обсяг кредиту(позики); обсяг гарантійних зобов'язань та порядок їх виконання; умови настання гарантійного випадку; строк дії гарантії.

Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України

1. Бюджетний устрій та структура бюджетної системи України.
2. Принципи бюджетної системи України.
3. Бюджетна децентралізація в Україні.

Основні категорії і поняття теми: бюджетний устрій; бюджетна система; державний бюджет; місцевий бюджет; зведений бюджет; принципи бюджетної системи; бюджетна децентралізація.

1. Бюджетний устрій та структура бюджетної системи України

Бюджетний устрій визначає організацію бюджетної системи країни, взаємовідносини між її окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, що входять до бюджетної системи, склад і структуру бюджетів, процедурні сторони формування та використання бюджетних коштів та ін.

Основи бюджетного устрою визначаються формою державного устрою країни, чинними основними законодавчими актами, а також роллю бюджету у суспільному відтворенні та соціальних процесах. Бюджетний устрій, як правило, будується відповідно до адміністративно-територіального устрою країни. Бюджетна система України як унітарної держави складається з двох ланок – державного та місцевих бюджетів.

Загалом, у сучасному світі поширені дворівнева (унітарна) та тривірнева (федеральна) бюджетні системи. Завданням бюджетних систем є максимальне наближення джерела фінансування державних послуг до одержувачів цих послуг (у ЄС це положення імплементоване у ключовий принцип європейської демократії – принцип субсидіарності). У таких бюджетних моделях розрізняють централізовану та децентралізовану бюджетні системи.

Децентралізована бюджетна система, яку декларує сучасне бюджетне законодавство України, відрізняється тим, що держава забезпечує місцевим бюджетам достатню фінансову базу для виконання як делегованих

нею, так і своїх власних повноважень. Тобто, доходи бюджету, які регулюються державою, використовуються місцевими бюджетами значно меншою мірою, ніж доходи, закріплені за такими бюджетами.

Отже, бюджетний устрій визначає, яким чином побудована бюджетна система. Тобто бюджетний устрій – це організація та принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язки між окремими її ланками, організація вертикальної структури бюджету держави за рівнями влади.

Бюджетна система відображає складові частини бюджету, тобто це сукупність усіх бюджетів, які формуються в цій країні відповідно до її бюджетного устрою.

Основи бюджетного устрою досить стабільні та мають в цілому однакові чинники в різних країнах. Бюджетні ж системи різних країн можуть доволі суттєво відрізнятися, хоча і мають доволі близьке за своєю суттю підґрунтя. Бюджетний устрій доцільно розглядати як засади побудови бюджетної системи. Вони встановлюються з урахуванням адміністративного поділу і розмежування функцій між різними рівнями органів державної влади.

Бюджетна система України почала своє становлення у 1992 році. Конституцією України передбачено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами (ст. 95.)

На вдосконалення організації бюджетної системи значною мірою вплинув прийнятий у 2001 р. Бюджетний кодекс України, яким було чітко визначено процедури розроблення, прийняття та виконання бюджету, встановлено взаємовідносини між ланками бюджетної сфери, окреслено процес використання коштів бюджетів різного рівня, надано певну фінансову самостійність органам місцевого самоврядування, запроваджено програмно-цільовий метод як ефективний метод планування та використання бюджетних коштів.

Бюджетний кодекс України дає таке визначення бюджетної системи:

«Бюджетна система України» – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права» (ст. 2). Зазначається, що бюджетна система України встановлюється виключно Бюджетним кодексом України (ст. 4). БКУ визначає засади бюджетної системи України, її структуру та принципи. Правові засади бюджетної системи визначаються насамперед Конституцією України, а також Бюджетним кодексом України й іншими нормативно-правовими актами з питань бюджету.

З огляду на необхідність продовження бюджетного реформування у 2010 р. було ухвалено нову редакцію Бюджетного кодексу України, що мало на меті, насамперед, надати можливість підвищувати стійкість бюджетної системи. Прийняття нової редакції Бюджетного кодексу передбачало введення середньострокового планування, розширення сфери застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, а також поліпшення бюджетного адміністрування і посилення контролю над дотриманням бюджетного законодавства. Але довгий час ці положення фактично не були реалізованими.

За період з липня 2010 до грудня 2014 року до Бюджетного кодексу було внесено зміни 42-ма законами. З 2015 року, коли розпочалися процеси децентралізації в Україні, робота над пошуком оптимальної моделі бюджетної системи та бюджетних відносин на всіх рівнях продовжується.

Свідченням цього є прийняття, поряд з іншими, Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 10.02.2015 р. № 176-19, яким введено поняття «бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад», які, у свою чергу, є окремою ланкою бюджетів місцевого самоврядування.

Сьогодні структура бюджетної системи України має такий вигляд:

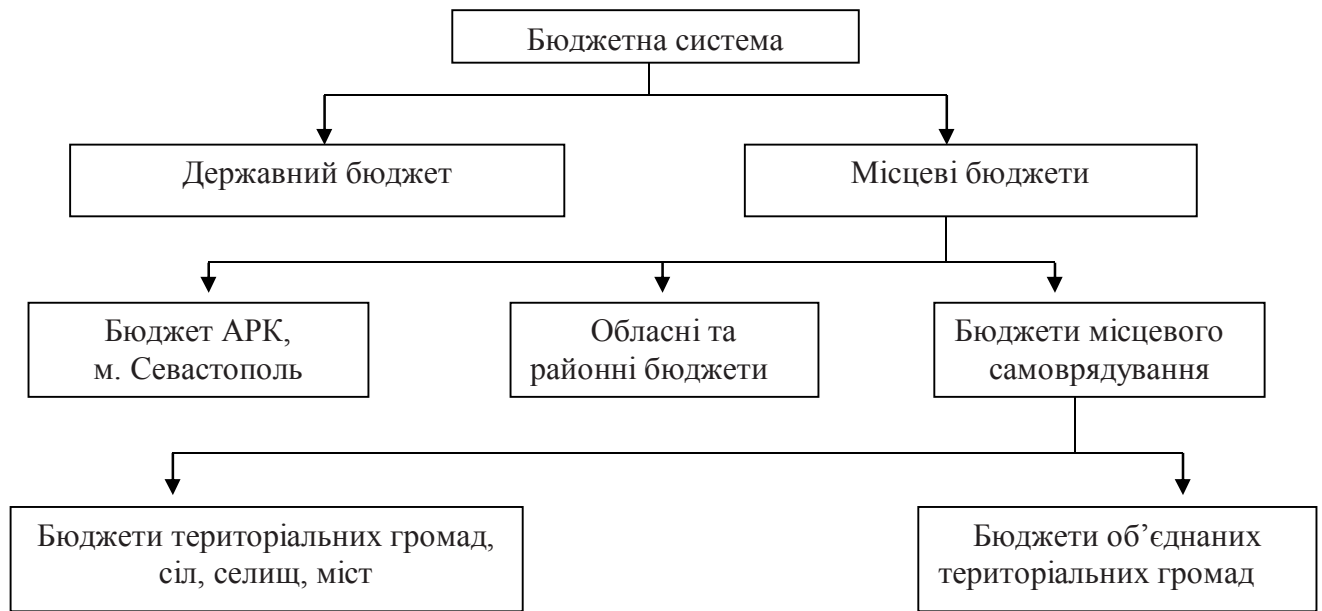

Рисунок 4.1 – Структура бюджетної системи України

Державний бюджет – це система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, фірмами, організаціями та населенням, з іншого, з метою формування й використання централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб.

Місцевий бюджет – бюджет адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, селища, села), затверджений відповідною радою. Місцевий бюджет являє собою форму утворення та використання грошових ресурсів, призначених для забезпечення завдань та функцій, віднесених до предметів ведення місцевого самоврядування. Місцевий бюджет є фінансово-економічною категорією, інструментом вирішення проблем місцевого рівня.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. До останніх належать бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Слід додати, що крім понять «державний бюджет» та «місцевий бюджет» (які є індивідуальними) існує поняття «зведений бюджет».

Відповідно до ст. 6 Бюджетного кодексу України, **зведений бюджет** є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

Так, зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету АРК та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя. Зведений бюджет АРК включає показники бюджету АРК, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського значення. Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області.

Зведений бюджет району включає показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району. Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району у місті включає показники бюджетів цих міст, селищ та сіл.

Показники бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, включаються до відповідних зведених бюджетів.

Зведений бюджет є суто аналітичним документом, слугує для аналізу та оцінки бюджетних показників і показників соціально-економічного розвитку. Зведені бюджети не затверджуються.

2. Принципи бюджетної системи України

Важливим елементом бюджетної системи є принципи бюджетного устрою, що визначають його системні характерні ознаки. У цілому можливі два ключові підходи до організації бюджетної системи – принципове установлення або єдності всіх бюджетів, або автономності кожного з них.

Зважаючи на системне значення цих підходів, в міжнародній практиці вони зазвичай втілюються у принципи побудови бюджетних систем.

Принципи бюджетної системи України встановлено Бюджетним кодексом України (ст. 7):

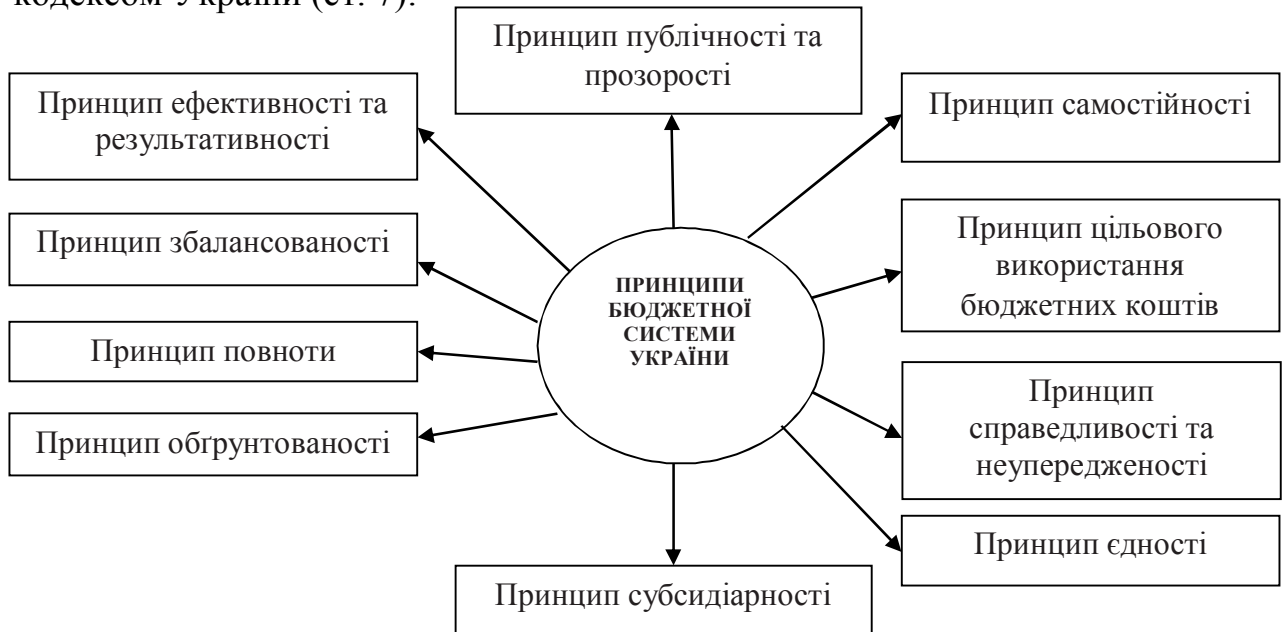

Рисунок 4.2 – **Принципи бюджетної системи України**

Принцип єдності бюджетної системи України передбачає, що єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності.

Єдина бюджетна класифікація представляє собою єдине систематизоване угруповання доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Грошова система — це встановлена державою форма організації грошового обігу в країні. Грошова система формується історично, є елементом господарського механізму і регулюється законодавчими актами держави.

До основних елементів грошової системи належать: грошова одиниця, державні грошові знаки, масштаб цін, валютний курс, організація емісії та обігу грошових знаків, організація міжнародних розрахунків, суб'єкт грошово-кредитного і валютного регулювання.

Для всіх видів бюджетів існує *єдиний порядок їх виконання, ведення бухгалтерського обліку та складання звітності*.

Єдність бюджетної системи дозволяє проводити єдину соціальну й економічну політику в країні. Єдність бюджетного законодавства України полягає у прийнятті Бюджетного кодексу України – єдиного кодифікованого акта, який детально регулює бюджетні відносини. Принцип єдності бюджетної системи України передбачає таке регулювання бюджетних відносин, яке, з одного боку, гарантувало б єдині основи фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування, а з іншої – дозволяло б місцевим органам влади та місцевого самоврядування у межах своїх повноважень здійснювати бюджетне регулювання згідно з чинним законодавством.

Принцип збалансованості (бюджетна нейтральність) означає, що повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період. Дотримання принципу збалансованості бюджету закладає основи мінімізації бюджетного дефіциту. Відповідно до статті 14 Бюджетного кодексу України, забороняється приймати дефіцитний бюджет без визначення джерел фінансування дефіциту, а уповноважені органи при складанні, затвердженні і виконанні бюджету мають виходити з необхідності мінімізації розміру дефіциту бюджету.

Принцип самостійності передбачає, що Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами

відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави.

Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

Принцип повноти означає, що до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Надходження бюджетів визначаються насамперед Бюджетним та Податковим кодексами.

Принцип обґрунтованості передбачає, що бюджет повинен формуватися на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил. До вищезазначених показників відносять: номінальний ВВП; рівень безробіття населення; обмінний курс гривні до іноземної валюти; рівень інфляції; граничний обсяг дефіциту державного бюджету; частку перерозподілу ВВП через зведений бюджет; розмір мінімальної заробітної плати та розмір прожиткового мінімуму; індекс споживчих цін; показники реального сектору економіки; рівень дефіциту бюджету. Збігання звітних даних щодо виконання бюджету із затвердженими показниками прийнятого бюджету значною мірою залежить від якості прогнозів.

Принцип ефективності та результативності передбачає, що при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи

цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Ефективність здійснення управління на місцевому та регіональному рівнях безпосередньо пов'язана з децентралізацією державного управління та деконцентрацією владних повноважень і ресурсів відповідно до принципу субсидіарності.

Контроль за дотриманням принципу ефективності здійснюється шляхом проведення аудиту та оцінки ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Принцип результативності включено до Бюджетного кодексу у редакції 2010 р., що пояснюється застосуванням програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Саме програмно-цільовий метод передбачає формування показників результативності та ефективності витрачання бюджетних коштів, що визначено Концепцією застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України (розпорядження КМУ від 14.09.2002 р. № 538-р «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі»).

Принцип субсидіарності означає, що розподіл видів видатків міждержавним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача.

Принцип субсидіарності є одним із ключових принципів європейської демократії. В Україні він закріплений у двох нормативно-правових актах у Бюджетному кодексі та у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Субсидіарність передбачає достатньо високий рівень фінансової та адміністративної децентралізації. Принцип субсидіарності пов'язаний з

принципом ієрархічності, який розглядає державно-управлінські системи як багаторівневі, що потребують поділу на елементи.

Принцип цільового використання бюджетних коштів передбачає, що бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Положеннями статті 119 БКУ визначено, що нецільовим використанням бюджетних коштів є витрачання їх на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, встановленим Законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет, бюджетним асигнуванням, напрямом використання бюджетних коштів тощо.

Згідно з нормативно-правовими актами, зокрема для здійснення моніторингу, оцінки реалізації і контролю ефективності виконання бюджетної програми та цільового використання бюджетних коштів, при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом застосовується паспорт бюджетної програми, який визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до встановлених бюджетних призначень.

Принцип справедливості і неупередженості означає, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Цей принцип закріплено в Конституції України. Дотримання зазначеного принципу означає, що у державі має бути забезпечено рівний доступ усіх громадян до бюджетних послуг та соціальних гарантій.

Принцип публічності та прозорості передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Бюджетним кодексом України (ст. 28) передбачена доступність інформації про бюджет. Так, Міністерство фінансів України забезпечує оприлюднення:

- 1) проекту закону про Державний бюджет України;
- 2) закону про Державний бюджет України з додатками, які є його невід'ємною частиною, а також інформаційно-аналітичних матеріалів щодо основних показників та завдань державного бюджету (у доступній для громадськості формі) у місячний строк з дня опублікування закону про Державний бюджет України шляхом розміщення на своєму офіційному сайті.
- 3) інформації про виконання Державного бюджету України за підсумками місяця, кварталу та року;
- 4) інформації про виконання зведеного бюджету України;
- 5) іншої інформації про виконання Державного бюджету України.

Реформування бюджетної системи має враховувати обов'язковість дотримання принципів її побудови, закладених у Бюджетному кодексі, шляхом безумовного втілення вказаних принципів на практиці, що, у свою чергу, буде сприяти підвищенню ефективності бюджетної системи в цілому. Для громадян найбільш важливими є принцип публічності та прозорості і принцип субсидіарності, адже перший зобов'язує владу постійно інформувати громадськість з бюджетних питань, а другий, будучи ключовим принципом європейської демократії, змушує наближати бюджетні послуги до їх безпосереднього споживача, тобто кошти повинні концентруватися там, де живуть люди.

3. Бюджетна децентралізація в Україні

Бюджетна децентралізація, що проходить сьогодні в Україні, є процесом безперешкодної та безбар'єрної передачі бюджетних ресурсів на виконання делегованих державою повноважень від центрального рівня до місцевих органів влади. Основним суб'єктом бюджетної системи, на який робиться акцент у ході бюджетної децентралізації, є бюджети об'єднаних

громад. Ключовою позицією децентралізації є передача у міста та села реального фінансового ресурсу та реалізація принципу бюджетної субсидіарності.

Автономія місцевих бюджетів нарешті перестає бути суто декларативною та переходить у режим практичних дій. З позиції системності реформи бюджетна децентралізація зумовлена прагненням центральної влади поліпшити систему управління державою, обмежуючи свою діяльність стратегічними функціями управління, а також загальнодержавними функціями, які важко диференціювати щодо потреб конкретного громадянина, котрий мешкає на конкретній території. Водночас спостерігається намагання відокремити фінансові ресурси делегованих державою повноважень від фінансових ресурсів власних повноважень місцевої влади шляхом включення фінансів на делеговані повноваження до переліку витрат держави з одночасним покладанням повної відповідальності за виконання власних програм на місцеві органи влади.

До складу законодавства, що формує та регулює бюджетні відносини в умовах децентралізації, входять Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р), а також нормативно-правові акти, пов'язані з організацією процесу добровільного об'єднання громад:

- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (від 05.02.2015 № 157-VIII зі змінами);
- Методика формування спроможних територіальних громад (постанова КМУ від 08.04.2015 р. № 214).

Бюджетна децентралізація розпочалася з того, що в 2014 та 2015 роках було внесено значні зміни до бюджетного законодавства, а саме – до Бюджетного та Податкового кодексів України. Ці зміни забезпечили фактичне здійснення її першого етапу. Так, Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних

відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII запроваджено нову схему міжбюджетних відносин. Згідно з цією схемою до міжбюджетних трансфертів віднесено: базову та реверсну дотації, субвенції, додаткові дотації.

У постанові КМУ від 23.01.2015 р. № 12 викладено у новій редакції Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів, де визначено механізм перерахування міжбюджетних трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів (базова дотація, субвенції, стабілізаційна й додаткові дотації), реверсної дотації та міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами.

Ключовими напрямками бюджетної децентралізації є:

Рисунок 4.3 – Ключові напрями бюджетної децентралізації в Україні

Суб'єктами бюджетних правовідносин, що найбільш повно втілюють наслідки бюджетної децентралізації, є бюджети об'єднаних громад. Водночас такими бюджетами визнаються лише ті, що функціонують у громадах, що об'єдналися до 15 жовтня року, що передувало плановому.

Бюджети об'єднаних громад формуються з урахуванням таких нормативних вимог:

- 1) доходи цих бюджетів визначаються згідно зі статтями 64 та 69¹ БКУ;
- 2) видатки та кредитування цих бюджетів визначаються відповідно до статей 89 і 91 БКУ;
- 3) відносини між цими бюджетами та державним бюджетом визначаються відповідно до статей 97, 99, 100, 102, 103², 103⁴ і 108 БКУ;
- 4) місцеві запозичення здійснюються згідно зі статтями 16 і 74 БКУ.

Оновлена ч. 1 ст. 64 БКУ передбачає склад доходів об'єднаних територіальних громад, який повністю відповідає складу доходів міст обласного значення. Такими чином, існує значний стимул до об'єднання. Але найбільш значні кроки бюджетної децентралізації здійснено саме в напрямі реформи міжбюджетних відносин. До позитивних аспектів цієї реформи віднесемо:

• **розширення прав місцевих органів влади та надання повної бюджетної самостійності**, що полягає в такому: місцеві органи влади мають право самостійно, не чекаючи затвердження Державного бюджету України, формувати та затверджувати місцеві бюджети. Кодексом визначено лише кінцевий термін затвердження місцевих бюджетів – 25 грудня року, що передує плановому. Тобто якщо до 1 грудня року, що передує плановому, Верховною Радою України не прийнято закон про Державний бюджет України, то Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада при затвердженні відповідних місцевих бюджетів ураховують обсяги міжбюджетних трансфертів (освітня субвенція, медична субвенція, субвенції на здійснення державних програм соціального захисту, базова та реверсна дотації), визначені у законі про Державний бюджет України на попередній бюджетний період. У двотижневий строк з дня офіційного опублікування закону про Державний бюджет України Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада приводять обсяги міжбюджетних трансфертів у відповідність із законом про Державний бюджет України;

- спрощено процедуру надання місцевих гарантій та здійснення запозичень від міжнародних фінансових організацій шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди» у разі неотримання висновку Мінфіну протягом місяця з дня подання заявки;
 - надано право здійснювати місцеві зовнішні запозичення усім міським радам міст обласного значення, тоді як до цього часу такі запозичення могли здійснювати лише міські ради міст з чисельністю населення понад триста тисяч жителів;
 - надано право місцевим органам влади самостійно вибирати установи (органи Казначейства чи установи банків державного сектору) з обслуговування коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів та власних надходжень бюджетних установ;
 - надано право місцевим органам влади самостійно визначати обсяги надходжень до місцевих бюджетів на основі закріплених стабільних дохідних джерел. Відтепер Міністерство фінансів не визначатиме і не доводитиме до місцевих бюджетів індикативні показники щодо доходів;
 - замінено систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів принципово новою системою вирівнювання податкоспроможності територій. Законодавчо визначено механізм розрахунку базової та реверсної дотації. Обсяги цих дотацій можуть бути обчислені місцевими органами влади самостійно, оскільки в основу їх розрахунку покладено показники офіційної казначейської звітності.
- **розширення джерел наповнення місцевих бюджетів за рахунок:**
- передачі бюджетам міст обласного значення та бюджетам об'єднаних громад 60 % податку на доходи фізичних осіб;
 - передачі доходів із державного бюджету (100 % плати за надання адміністративних послуг, 100 % державного мита, 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки);

– запровадження акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5 % вартості реалізованого товару;

- **розширення бази оподаткування** податку на нерухомість шляхом включення до неї комерційного (нежитлового) майна та автомобілів з великим об'ємом двигуна;

- **збільшення нормативу зарахування до місцевих бюджетів** екологічного податку з 35 % до 80 %. Крім того, місцеві бюджети також отримуватимуть базову дотацію для підвищення їх фіскальної спроможності. Встановлено єдині нормативи відрахувань загальнодержавних податків (податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств) за кожною ланкою бюджету з урахуванням видаткових повноважень, які фінансуються з відповідних бюджетів.

Запроваджено новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання – горизонтальне вирівнювання податкоспроможності відповідного бюджету. Тобто існуюча система балансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінена більш прогресивною системою – вирівнювання податкоспроможності, що сприятиме зацікавленості місцевих органів влади щодо залучення додаткових надходжень та розширення наявної бази оподаткування.

З метою стимулювання громад до об'єднання в рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади передбачено, що громади, які будуть об'єднуватися відповідно до критеріїв, визначених Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», матимуть такі самі повноваження, як і міста обласного значення, а також прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

1. Сутність міжбюджетних відносин, їх характеристика та регулювання.
2. Порядок надання міжбюджетних трансфертів.

Основні категорії і поняття теми: міжбюджетні відносини; міжбюджетні трансферти; дотації; субвенції; базова дотація; реверсна дотація; додаткові дотації; індекс податкоспроможності; горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій.

1. Сутність міжбюджетних відносин, їх характеристика та регулювання

Необхідність регулювання державою міжбюджетних відносин зумовлена наявністю різних фіскальних дисбалансів між територіями, спричинених дією природно-кліматичних, історичних, географічних, соціально-демографічних, економічних та багатьох інших чинників. Під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників міжбюджетні відносини зазнають постійних змін і потребують вжиття заходів щодо забезпечення ефективності їх функціонування в умовах, що динамічно змінюються.

Під **міжбюджетними відносинами** розуміють форму взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, між місцевими та державним бюджетами. *Суб'єктами* міжбюджетних відносин є центральні органи влади (в особі держави), місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а їх *об'єктом* – фінансові ресурси, що розподіляються між бюджетами різних рівнів з метою подолання диспропорцій в економічному розвитку регіонів, тобто – це грошові кошти у формі міжбюджетного трансферту. *Міжбюджетні відносини* виникають між органами державної влади та органами місцевої влади, між місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування різних рівнів, а також одного рівня з приводу здійснення потрібних видатків.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що **ефективне функціонування системи міжбюджетних відносин:**

1) забезпечує бюджетну децентралізацію, тобто передачу більшої частини повноважень щодо прийняття рішень у сфері формування і виконання бюджетів на регіональний рівень управління;

2) створює умови для вирішення стратегічних завдань щодо сталого розвитку регіонів;

3) стимулює місцеві органи влади та управління до проведення політики, що відповідає інтересам регіону з урахуванням економічної та соціальної політики держави;

4) узгоджує раціональне використання наявних фінансових ресурсів регіонів із соціально-економічними програмами держави;

5) забезпечує рівний доступ громадян до соціальних благ та суспільних послуг, гарантованих державою.

Основні завдання регулювання міжбюджетних відносин полягають у такому:

1) досягнення збалансованості між видатками і доходами бюджетів усіх рівнів;

2) забезпечення обгрунтованого розподілу дохідних джерел і видаткових повноважень між рівнями бюджетів;

3) створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зростанні і розвитку податкового потенціалу;

4) взаємоув'язка обсягів одержаної фінансової допомоги у вигляді міжбюджетних трансфертів з конкретними зусиллями щодо мобілізації доходів;

5) забезпечення ефективного і раціонального вирівнювання горизонтального вирівнювання податкоспроможності територіальних одиниць.

Світова практика виробила такі **форми регулювання бюджету**, що використовуються при формуванні міжбюджетних відносин:

– **централізована** – виконується Міністерством фінансів і спрямована на створення рівних можливостей для всіх місцевих рад в отриманні доходів і фінансуванні витрат;

– **децентралізована** – заснована на фінансовій самостійності місцевих рад (у межах їхніх можливостей);

– **змішана** (перехідна).

2. Порядок надання міжбюджетних трансфертів.

Види міжбюджетних трансфертів та особливості їх формування унормовані главою 16 Бюджетного кодексу України. Міжбюджетні трансферти поділяються на:

а) **дотації** – не мають цільового характеру, передаються загальною сумою та підлягають розподілу набувачем дотації;

б) **субвенції** – мають виключно цільовий характер, тобто набувач не може змінювати цільового призначення субвенцій.

Бюджетний кодекс передбачає такі види дотацій:

1) базова дотація – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

2) реверсна дотація – кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

3) додаткові дотації, які формуються в окремих випадках у Державному бюджеті України (наприклад, у разі необхідності передачі коштів на подолання наслідків стихійних лих – пожеж, повеней тощо).

Базова та реверсна дотації є сучасною основою горизонтального вирівнювання. Саме з їх допомогою стару систему балансування (розподілу міжбюджетних трансфертів) замінено системою бюджетного вирівнювання, що передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя.

Вирівнювання здійснюється лише за двома податками:

– за **податком на прибуток підприємств** для обласних бюджетів;

– за **податком на доходи фізичних осіб** для бюджетів міст, районів та обласних бюджетів.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб з урахуванням таких параметрів:

- 1) чисельність населення;
- 2) надходження податку на доходи фізичних осіб (прибуток підприємств) за останній звітний бюджетний період;
- 3) індекси податкоспроможності відповідного бюджету, що визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб.

Індекс податкоспроможності відповідного місцевого бюджету є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності такого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на одну людину. При здійсненні вирівнювання враховується значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету.

Якщо значення індексу:

- *в межах 0,9 – 1,1* – вирівнювання не здійснюється;
- *менше за 0,9* – надається базова дотація відповідному бюджету. Базова дотація розраховується в обсязі **80 % суми**, необхідної для досягнення значення показника 0,9;
- *більше за 1,1* – передається реверсна дотація з відповідного бюджету до державного бюджету в обсязі **50 % суми**, що перевищує значення індексу податкоспроможності 1,1.

Вирівнювання по бюджету міста Києва, враховуючи його особливий статус як столиці України відповідно до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», не здійснюється.

Індекси податкоспроможності місцевих бюджетів не можуть змінюватися і переглядатися частіше, ніж один раз на рік, крім випадків:

- а) виділення нових або зміни статусу вже існуючих адміністративно-територіальних одиниць;

б) зміни місцезнаходження суб'єктів господарювання – платників податків;

в) зміни податкового законодавства.

Зміна обсягу надходжень податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб за відповідний бюджетний період повинна бути підтверджена органами стягнення.

Крім того, у Державному бюджеті України щорічно передбачаються ряд субвенцій. Це такі субвенції місцевим бюджетам, як:

– *освітня субвенція;*

– *медична субвенція;*

– *субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження;*

– *субвенція на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу;*

– *інші додаткові дотації та субвенції.*

Міжбюджетні відносини відіграють важливу роль у розв'язанні багатьох питань управління бюджетною системою. Сучасні теоретичні та законодавчо-нормативні положення їх функціонування дозволяють сформулювати таку дефініцію: міжбюджетні відносини – це взаємовідносини між органами влади й управління різних рівнів з питань розподілу дохідних і видаткових повноважень з метою досягнення збалансованості бюджетів різних рівнів за доходами та видатками з урахуванням державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку та наявного на їх територіях бюджетно-податкового потенціалу. Але основними проблемами територіального розвитку все ще залишаються виникнення територіальних диспропорцій і рівень фінансової стійкості регіонів, а також можливість і доцільність органів державної влади впливати на територіальні дисбаланси.

Тема 6. Система доходів бюджету

1. Доходи бюджету: сутність та види.
2. Доходи Державного бюджету України: сутність та види.
3. Бюджетна класифікація доходів державного бюджету.

Основні категорії і поняття теми: доходи бюджету; надходження бюджету; доходи загального фонду; доходи спеціального фонду; податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; офіційні трансферти; цільові фонди.

1. Доходи бюджету: сутність та види

Доходи бюджету є частиною централізованих фінансових ресурсів держави, які використовуються для виконання нею відповідних функцій і відображають економічні відносини держави з юридичними та фізичними особами, що виникають в процесі стягнення бюджетних платежів. Склад і структура доходів бюджету характеризують фінансову політику та фінансовий стан держави. Основним джерелом формування доходів бюджету є ВВП (національний дохід), при нестачі внутрішніх джерел – зовнішні надходження, а в окремих випадках – навіть перерозподіл національного багатства.

На формування доходів бюджету впливають такі фактори:

- зміна обсягів виробництва ВВП та національного доходу;
- вплив інфляційних процесів на рівень цін та вартість основних грошово-кредитних інструментів;
- зміна курсу національної валюти;
- зміна податкових ставок і бази оподаткування;
- відміна або запровадження пільг за податками, зборами та обов'язковими платежами тощо.

Виділяють різні класифікаційні ознаки доходів бюджету: за джерелами формування; з урахуванням розподілу доходів між ланками бюджетної системи; за рівнем централізації; за напрямом зарахування; за розділами відповідно до Бюджетного кодексу (табл. 6.1).

Таблиця 6.1 Групування доходів бюджету за різними класифікаційними ознаками

Ознаки	Види
За джерелами формування	<ul style="list-style-type: none"> ✓ внутрішні доходи – розподіл та перерозподіл ВВП і його частини національного доходу (НД), національного багатства; ✓ зовнішні доходи – в результаті міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів (прямий перерозподіл (репарація), міжнародні кредити фінансово-кредитних установ або іноземних держав, оподаткування експортно-імпоротної діяльності, валютне регулювання та ін.
З урахуванням розподілу доходів між ланками бюджетної системи	<ul style="list-style-type: none"> ✓ власні – це доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади; ✓ закріплені – доходи, які закріплюються за певним бюджетом на стабільній, довгостроковій основі, тобто це форма передання частини доходів місцевим органам влади з боку держави .
За рівнем централізації	<ul style="list-style-type: none"> ✓ децентралізовані – доходи, що використовуються за місцем утворення; ✓ централізовані – доходи, що концентруються у державному бюджеті та в інших централізованих цільових фондах.
За напрямом зарахування	<ul style="list-style-type: none"> ✓ до загального фонду; ✓ до спеціального фонду.
За розділами відповідно до Бюджетного кодексу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ податкові надходження; ✓ неподаткові надходження; ✓ доходи від операцій з капіталом; ✓ трансферти.

2. Доходи Державного бюджету України: сутність та види надходжень

Склад надходжень і доходів державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Надходження бюджету включають доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу або пред'явлення цінних паперів.

Доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ).

До доходів Державного бюджету України включаються всі доходи бюджету, за винятком тих, що відповідно до Бюджетного кодекса України закріплені за місцевими бюджетами. Структура доходів бюджету досить швидко змінюється, що пояснюється постійним перетвореннями і змінами у податковій системі України.

Доходи державного бюджету є фінансовою базою діяльності держави. У соціально-економічному розвитку країни доходи бюджетів відіграють важливу роль, оскільки за їх допомогою держава має можливість здійснювати єдину фінансову політику, що спрямована на задоволення потреб суспільства та розвиток пріоритетних галузей економіки.

Доходами загального фонду державного бюджету вважаються усі доходи, які знеособлюються при зарахуванні їх до бюджету та використовуються для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не призначені для спрямування до спеціального фонду бюджету на певні цілі.

До доходів загального фонду Державного бюджету України зараховуються такі надходження (ст. 29 БКУ):

1) **податок на доходи фізичних осіб**, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України у розмірі 25 відсотків на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя) та у розмірі 60 відсотків - на території міста Києва;

2) **податок на доходи фізичних осіб від оподаткування пасивних доходів** у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України;

3) **військовий збір**, що сплачується (перераховується) згідно з пунктом 16-1 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України;

4) **90 відсотків податку на прибуток підприємств** (крім податку на прибуток підприємств державної власності, що зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі, та податку, визначеного пунктом 18 частини першої статті 64, пунктом 1-2 частини першої статті 66 та пунктом 2 частини першої статті 69 БКУ);

5) **90 відсотків податку на прибуток підприємств** (крім податку на прибуток підприємств державної власності, що зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі, та податку, визначеного пунктом 18 частини першої статті 64, пунктом 1-2 частини першої статті 66 та пунктом 2 частини першої статті 69 БКУ);

6) **37 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів** у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування;

7) **45 % рентної плати за спеціальне використання води** (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення);

8) **70 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення**;

9) **податок на додану вартість**;

10) **акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів** (продукції);

11) **акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів** (продукції);

12) **ввізне мито**;

13) **вивізне мито**;

14) **рентна плата** за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами територією України;

15) **інші** (відповідно до ст. 29 БКУ).

Доходи спеціального фонду державного бюджету використовуються лише для фінансування конкретних цілей. Склад доходів спеціального фонду державного бюджету визначається законом про Державний бюджет України з урахуванням норм Бюджетного кодексу. У виняткових випадках Закон про Державний бюджет України може відносити на відповідний бюджетний період окремі види доходів загального фонду Державного бюджету України (або їх частину) до спеціального фонду Державного бюджету України.

3 Бюджетна класифікація доходів державного бюджету

Відповідно до Бюджетного кодексу України доходи бюджетів складаються з чотирьох груп:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Оскільки в Україні до складу бюджету можуть входити своїми доходами і видатками цільові бюджетні фонди, то згідно з Бюджетною класифікацією доходи бюджету класифіковано за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) офіційні трансферти;
- 5) цільові фонди.

1. ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ – встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (внески, плата) та місцеві податки і збори.

Податкові надходження (код – 10000000) згруповані залежно від джерела одержання податку у 9 груп (табл. 6.2).

Кожному виду доходів присвоюється код, який складається з 8 знаків:

- **перша цифра** – група доходів;

- *друга цифра* – номер підгрупи бюджетної класифікації;
- *третья та четверта цифри* – розділ;
- *п'ята та шоста цифри* – параграф розділу (різновид надходження);
- *сьома та восьма цифри* – код виду бюджету (державний, міський, районний, селищний, сільський) для розподілу платежу між бюджетами.

Таблиця 6.2 Податкові надходження бюджету

Найменування	Код
Податкові надходження	10000000
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	11000000
Податки на власність	12000000
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	13000000
Внутрішні податки на товари та послуги	14000000
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	15000000
Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	16000000
Збори на паливно-енергетичні ресурси	17000000
Місцеві податки	18000000
Інші податки та збори	19000000

2. НЕПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ – платежі неподаткового характеру у вигляді доходів від власності та підприємницької діяльності, а також адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та ін.

Таблиця 6.3 Неподаткові надходження бюджету

Найменування	Код
Неподаткові надходження	20000000
Доходи від власності та підприємницької діяльності	21000000
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	22000000
Інші неподаткові надходження	24000000
Власні надходження бюджетних установ	25000000

3. ДОХОДИ ВІД ОПЕРАЦІЙ З КАПІТАЛОМ – це доходи бюджету у вигляді надходжень від продажу основного капіталу (від реалізації безгосподарного майна, валютних цінностей, скарбів та ін.), державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів.

Таблиця 6.4 Доходи від операцій з капіталом

Найменування	Код
Доходи від операцій з капіталом	30000000
Надходження від продажу основного капіталу	31000000
Надходження від реалізації державних запасів товарів	32000000
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	33000000
Податки на фінансові операції та операції з капіталом	34000000

4. **Офіційні трансферти** – це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Таблиця 6.5 Офіційні трансферти

Найменування	Код
Офіційні трансферти	40000000
Від органів державного управління	41000000
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	42000000

5. Складовою доходів бюджету (у разі їх включення до складу бюджету) є також державні **цільові фонди (код – 50000000)**.

Таблиця 6.6 Цільові фонди

Найменування	Код
Цільові фонди	50000000
Надходження до Фонду соціального захисту інвалідів	50070000
Надходження до цільового фонду для забезпечення оборони і безпеки держави	50080000
Конфісковані кошти та кошти, отримані від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення	50080100
Інші фонди	50100000
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	50110000

Тема 7. Система видатків бюджету

1. Суть, структура та класифікація видатків бюджету.
2. Бюджетне фінансування: принципи, форми та методи.
3. Кошторисне фінансування видатків бюджетних установ.

Основні категорії і поняття теми: видатки бюджету; витрати бюджету; резервний фонд бюджету; Державний фонд регіонального розвитку; оборотний залишок бюджетних коштів; тимчасовий касовий розрив; таємні видатки; захищені статті видатків; функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету; економічна класифікація видатків бюджету; класифікація кредитування видатків бюджету; відомча класифікація видатків та кредитування; програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету державного бюджету; бюджетне фінансування; метод Єдиного казначейського рахунку; кошторисне фінансування; кошторис бюджетної установи; бюджетні асигнування; бюджетні призначення.

1. Сутність, структура та класифікація видатків бюджету

Видатки та кредитування Державного бюджету України включають бюджетні призначення, встановлені законом про Державний бюджет України на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією бюджетних програм та заходів.

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ – це кошти, які спрямовуються на здійснення програм, передбачених відповідним бюджетом.

До видатків бюджету не належать:

- погашення боргу;
- надання кредитів з бюджету;
- розміщення бюджетних коштів на депозитах;
- придбання цінних паперів;
- повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

Відповідно до Бюджетного кодексу (ст. 82) **видатки на здійснення повноважень**; що виконуються за рахунок коштів державного та місцевих

бюджетів, поділяються на 3 групи:

1) видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню – здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України;

2) видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності – здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України;

3) видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України – здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України.

Видатки на забезпечення конституційного ладу держави здійснюються лише за рахунок коштів Державного бюджету України. Інші видатки здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України.

Відповідальність за здійснення видатків за рахунок коштів державного бюджету покладається на відповідні органи державної влади.

Відповідальність за здійснення видатків за рахунок місцевих бюджетів і трансфертів покладається на Раду міністрів АР Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад, міських, селищних, сільських голів (якщо відповідні виконавчі органи не створені).

ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ – це видатки бюджету, а також надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Видатки державного бюджету регламентуються відповідними

законами та нормативними актами – Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, законом про Державний бюджет України та іншими юридичними актами органів влади.

Видаткову частину Державного бюджету України (як і дохідну) поділяють на дві складові:

- видатки загального фонду;
- видатки спеціального фонду.

Видатки загального фонду фінансуються за рахунок доходів загального фонду бюджету та не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування.

Видатки спеціального фонду фінансують за рахунок цільових фондів, які виділені під конкретну ціль.

У Державному бюджеті України обов'язково передбачається **резервний фонд**. Він формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету. Рішення щодо необхідності створення резервного фонду місцевого бюджету приймає Верховна Рада АР Крим або відповідна місцева рада.

Резервний фонд бюджету не може перевищувати 1 % обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету. Загальна сума резервного фонду визначається щорічно.

Кошти з резервного фонду надаються на фінансування:

1) заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального характеру;

2) заходів, пов'язаних із запобіганням виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або пом'якшення її можливих наслідків;

3) заходів, пов'язаних із підготовкою та проведенням позачергових виборів народних депутатів України;

4) інших, непередбачених заходів, які не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час затвердження обсягу Державного резервного фонду.

Порядок використання коштів з резервного фонду бюджету визначається Кабінетом Міністрів України.

У складі загального фонду державного бюджету також створюється ДЕРЖАВНИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.

При складанні проекту Державного бюджету України та прогнозу державного бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди Державний фонд регіонального розвитку передбачається в обсязі ***не менше 1 % прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України*** на відповідний бюджетний період.

Кошти фонду спрямовуються на виконання:

– інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів;

– створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів.

ОБОРОТНИЙ ЗАЛИШОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ – частина залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, яка утворюється для покриття тимчасових касових розривів (***не більше 2 % від суми планових видатків загального фонду бюджету***, який затверджується у законі про Державний бюджет України або рішенні про місцевий бюджет).

ТИМЧАСОВИЙ КАСОВИЙ РОЗРИВ – це неспівпадіння у часі надходження коштів до дохідної частини бюджету з термінами фінансування запланованих заходів, що викликає тимчасову відсутність грошових коштів

на рахунках бюджету. Це протиріччя й вирішується за допомогою створеного резерву, що забезпечує безперебійність фінансування. З часом, коли кошти надійдуть до бюджету, треба повернути взяті з оборотної каси гроші. На кінець бюджетного періоду оборотний залишок бюджетних коштів має бути збережений у встановленому розмірі.

Перевищення залишку коштів загального фонду бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду становить **ВІЛЬНИЙ ЗАЛИШОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ**, який використовується на здійснення витрат бюджету згідно із законом про Державний бюджет України та/або змінами до нього (змінами до рішення про місцевий бюджет).

ТАЄМНІ ВИДАТКИ – це видатки, передбачені на діяльність органів державної влади в інтересах національної безпеки.

До державного бюджету таємні видатки включаються без деталізації. Вони є державною таємницею. Контроль за їх проведенням здійснюється вищими органами державної влади, а звіти розглядаються Верховною Радою України на закритому засіданні.

ЗАХИЩЕНИМИ СТАТТЯМИ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ визначаються статті видатків Державного бюджету України, обсяг яких не може змінюватись при проведенні скорочення затверджених бюджетних призначень та не підлягає секвеструванню.

Перелік захищених статей Державного бюджету України визначається законом про Державний бюджет України. Наприклад, захищеними статтями є такі статті економічної класифікації:

- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- забезпечення продуктами харчування;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- обслуговування державного боргу;

- поточні трансферти населенню;
- поточні трансферти місцевим бюджетам;
- підготовку кадрів вищими навчальними закладами I – IV рівнів акредитації;
- забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації;
- фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки.

Таким чином, видатки бюджету є важливою розподільчою категорією, які визначають фінансову модель держави в частині державних витрат, забезпечують розвиток економіки та суспільства в цілому.

2. Бюджетне фінансування: принципи, форми та методи

Держава і органи місцевого самоврядування основні витрати на виконання своїх функцій покривають за рахунок Державного бюджету України і відповідних місцевих бюджетів. Таке фінансування отримало найменування бюджетного.

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ – це безповоротне і безоплатне надання коштів з державного і місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій органів місцевого самоврядування, а також забезпечення діяльності мережі установ та організацій бюджетної сфери, яке здійснюється з дотриманням режиму економії на основі постійного контролю.

Бюджетне фінансування може мати прямий і непрямий (опосередкований) характер. **Прямий характер** має формування доходів конкретних одержувачів бюджетних асигнувань – розпорядників бюджетних коштів; **опосередкований характер** – фінансування споживачів суспільних благ, які забезпечуються за рахунок бюджету.

Суб'єктами фінансування є державні органи, підприємства, установи і організації державної та комунальної форм власності.

Джерелами фінансування видатків є оптимальне поєднання власних, запозичених і бюджетних коштів для покриття витрат.

Складовими елементами бюджетного фінансування, які впливають на результативність її функціонування, виступають принципи, форми і методи.

Важливу роль в організації ефективної системи бюджетного фінансування відіграють передусім загальні **принципи фінансування**, до яких належать:

1. Отримання максимального ефекту при мінімумі витрат. При проведенні фінансування обов'язково повинен досягатися певний соціально значущий ефект від використання виділених коштів при мінімальних витратах фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Цей принцип є дуже важливим при постійній нестачі коштів на фінансування першочергових заходів.

2. Цільовий характер використання бюджетних асигнувань. Юридичні особи отримують кошти з бюджету тільки на основі затвердженого бюджету на заздалегідь визначені цілі. Дотримання цього принципу перешкоджає неефективному використанню бюджетних асигнувань.

3. Надання бюджетних коштів в міру виконання виробничих та інших показників і з урахуванням використання раніше здійснених асигнувань, що дозволяє фінансовим органам здійснювати ефективний контроль за діяльністю підприємств, організацій та установ.

4. Безповоротність бюджетних асигнувань. Надання коштів без умови їх обов'язкового повернення до державного бюджету.

5. Безоплатність бюджетних асигнувань. Виділення бюджетних коштів без сплати державі процентів або інших видів оплати асигнувань.

6. Дотримання фінансової та бюджетної дисципліни. Недопущення та запобігання прояву порушень фінансової та бюджетної дисципліни шляхом виконання вимог нормативно-правових документів на основі яких здійснюється фінансова діяльність.

7. Дотримання режиму економії і здійснення постійного контролю за використанням виділених коштів. Фінансування державних витрат

здійснюється на підставі режиму жорсткої економії всіх видів ресурсів, що особливо важливо в умовах дефіцитності бюджету.

У практиці бюджетних асигнувань використовуються **дві форми бюджетного фінансування**:

1) фінансування за системою «нетто-бюджет» характеризується тим, що бюджетні асигнування виділяються на досить обмежене коло витрат, передбачених затвердженим бюджетом (здебільшого кошти виділяються на оплату поточних витрат);

2) фінансування за системою «брутто-бюджет» – застосовується для підприємств і організацій, які повністю перебувають на бюджетному фінансуванні. У цьому випадку бюджетні асигнування виділяються на всі види витрат, які пов'язані як з поточним утриманням, так і з розширеним відтворенням діяльності бюджетних установ.

Важливим елементом бюджетного фінансування є **методи надання коштів з бюджету**, за допомогою яких:

- ✓ забезпечуються грошовими коштами передбачені бюджетом заходи;
- ✓ здійснюється перерозподіл коштів з метою більш ефективного їх використання;
- ✓ регулюються пропорції, які складаються у розподілі фінансових ресурсів.

Бюджетне фінансування здійснюється за допомогою таких **інструментів**: бюджетні інвестиції; державні трансфери; бюджетні кредити суб'єктам підприємницької діяльності; кошторисне фінансування; позики іншим бюджетам.

3. Кошторисне фінансування видатків бюджетних установ

Кошторисне фінансування – це надання бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів, для здійснення програм та заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджету на підставі фінансових документів – кошторисів.

Кошторис бюджетної установи – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги щодо виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 28 лютого 2002 р. із змінами.

Форма кошторису затверджується Міністерством фінансів України.

Кошторис включає дві складові:

– **загальний фонд**, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією видатків на виконання бюджетною установою основних функцій або розподіл надання кредитів із бюджету за класифікацією кредитування бюджету;

– **спеціальний фонд**, який містить обсяг надходжень зі спеціального фонду бюджету на конкретну мету та їх розподіл за повною економічною класифікацією видатків на здійснення відповідних видатків згідно із законодавством, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій, або розподіл надання кредитів з бюджету згідно із законодавством за класифікацією кредитування бюджету.

Невід'ємною частиною кошторису, які затверджуються разом із ним, є: план асигнувань загального фонду бюджету; план надання кредитів із загального фонду бюджету; план використання бюджетних коштів вищих навчальних закладів та наукових установ; план спеціального фонду; помісячний план використання бюджетних коштів.

Тема 8. Місцеві бюджети: особливості формування та виконання

1. Доходи місцевих бюджетів України.
2. Видатки місцевих бюджетів України.
3. Складання, розгляд, затвердження та виконання місцевих бюджетів.
4. Особливості здійснення місцевих запозичень та надання місцевих гарантій.

Основні категорії і поняття теми: місцевий бюджет; доходи місцевих бюджетів; видатки місцевих бюджетів; місцеві запозичення; місцеві гарантії; бюджетна децентралізація; бюджет ОТГ; місцевий борг.

1. Доходи місцевих бюджетів України.

Місцеві бюджети займають одне з центральних місць в економічній системі кожної держави, в них зосереджується значна частина державних фінансових ресурсів. Місцеві бюджети є також найбільш численною ланкою бюджетної системи країни. Вони безпосередньо впливають на задоволення різноманітних потреб населення, стан та якість надання державних послуг.

До місцевих бюджетів в Україні належать бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно з законом та перспективним планом формування територій громад. Схематично структура місцевих бюджетів України зображена на рис. 8.1.

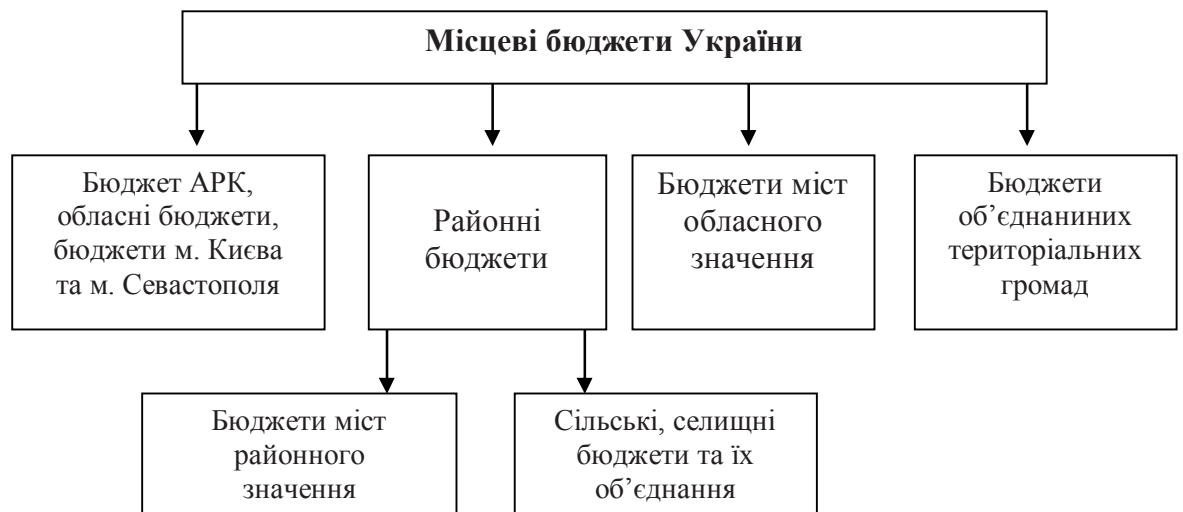

Рисунок 8.1 – Структура місцевих бюджетів України

Доходи місцевих бюджетів України

Бюджетним кодексом визначено порядок формування дохідної частини місцевих бюджетів. Розподіл доходів за бюджетами місцевого самоврядування здійснено на засадах:

- забезпечення стабільності та передбачуваності надходжень для довгострокового прогнозування доходів бюджетів;
- встановлення взаємозв'язку між обсягами податків, що сплачуються на території, та рівнем бюджетних послуг, які отримує платник податку;
- закріплення переліку доходів за бюджетами місцевого самоврядування, що має стимулювати органи місцевого самоврядування до нарощування податкової бази.

Склад доходів, що зараховуються до місцевих бюджетів, визначено у статтях 64, 66, 69 та 69¹ Бюджетного кодексу України. Структура доходів бюджетів місцевого самоврядування не є випадковою, це передусім податки та збори, що стягуються за місцем проживання.

Одним із визначальних принципів організації державних фінансів є те, що податки, які сплачують місцеві жителі, повинні використовуватися лише для фінансування суспільних послуг, які надаються цим жителям. Перелік податків місцевих бюджетів відповідає міжнародній практиці та демонструє чіткий взаємозв'язок між величиною, місцем сплати податку й рівнем послуг, що їх отримує за ці кошти платник податку, який водночас є і виборцем.

Місцеві органи влади можуть впливати на розвиток бази надходжень доходів через упровадження ефективної політики у сфері управління земельними ресурсами, підтримки підприємств, що створюють нові робочі місця і збільшують фонд оплати праці, і т.ін. Закріплений на довгостроковій основі перелік і відсоток відрахувань від податків до бюджетів самоврядування спонукає до проведення моніторингу цих надходжень, аналізу економічних факторів, що впливають на обсяги доходів у рамках формування довгострокової місцевої політики розвитку.

Як і на рівні державного бюджету, усі доходи місцевих бюджетів розподілені між загальним та спеціальним фондом. Залежно від рівня місцевого бюджету склад доходів його загального фонду є різним. Розподіл доходів між рівнями бюджетів унормований Бюджетним кодексом України.

До доходів загального фонду бюджетів *міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно з законом та перспективним планом формування територій громад*, належать:

- **60 % податку на доходи фізичних осіб**, що сплачується на відповідній території (крім території міст Києва та Севастополя). До бюджету м. Києва зараховується 40 % податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території міста. Весь обсяг податку, що сплачується на території м. Севастополя та зараховується до бюджету міста;
- **50 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів** у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- **50 % рентної плати за спеціальне використання води** (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя користувачами води за місцем її забору;
- **25 % рентної плати за користування надрами** для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- **плата за використання інших природних ресурсів**, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
- **державне мито**, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів;
- **акцизний податок** з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, що зараховується до бюджетів об'єднаних територіальних громад, міських бюджетів;
- **10 % податку на прибуток підприємств**, який зараховується до бюджету міста Києва;
- **податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності**. Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, засновником яких є районні, міські ради, об'єднані територіальні громади, зараховується відповідно до районних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад;
- **єдиний податок**, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- **збір за місця для паркування транспортних засобів**, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- **туристичний збір**, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- **плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати**, що видаються районними державними адміністраціями,

- виконавчими органами відповідних місцевих рад, яка зараховується відповідно до районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування;
- **плата за ліцензії та сертифікати**, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **плата за ліцензії на виробництво** спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, спирту-сирцю виноградного, спирту-сирцю плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі** спиртом етиловим, коньячним та плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, спиртом-сирцем виноградним, спиртом-сирцем плодовим, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **плата за ліцензії на право експорту, імпорту** алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **плата за державну реєстрацію** (крім адміністративного збору за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
 - **плата за ліцензії на право оптової торгівлі** алкогольними напоями та тютюновими виробами, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі** алкогольними напоями та тютюновими виробами, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - **надходження від орендної плати за користування майновим комплексом** та іншим майном, що перебуває в комунальній власності, засновником яких є районні, міські ради, об'єднані територіальні громади;
 - **рентна плата за користування надрами** для видобування корисних копалин місцевого значення; рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; рентна плата за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (крім рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування). Такі платежі зараховуються до бюджетів

місцевого самоврядування за місцезнаходженням (місцем розташування) відповідних природних ресурсів, а щодо водних об'єктів – за місцем податкової реєстрації платника рентної плати;

– **плата за розміщення тимчасово вільних коштів** відповідних місцевих бюджетів (крім коштів, отриманих вищими та професійно-технічними навчальними закладами від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право);

– **орендна плата за водні об'єкти** (їх частини), що надаються в користування на умовах оренди районними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, місцевими радами, яка зараховується відповідно до районних бюджетів, бюджетів місцевого самоврядування;

– **кошти від реалізації безхазяйного майна** (у тому числі такого, від якого відмовився власник або отримувач), знахідок, спадкового майна (у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття), майна, одержаного територіальною громадою в порядку спадкування чи дарування, а також валютних цінностей і грошових коштів, власники яких невідомі;

– **концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності**, засновником яких є районні, міські ради, об'єднані територіальні громади;

– **частина чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств** та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, в порядку, визначеному відповідними місцевими радами;

– **плата за надання інших адміністративних послуг**, що справляється за місцем надання послуг;

– **адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав** на нерухоме майно та їх обтяжень, що здійснюється виконавчими органами міських рад міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, який зараховується до місцевих бюджетів за місцем надання послуг;

– **адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань**, що здійснюється виконавчими органами міських рад міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районними, районними

у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, який зараховується до місцевих бюджетів за місцем надання послуг;

– **плата за скорочення термінів надання послуг** у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, а також плата за надання інших платних послуг, пов'язаних з такою державною реєстрацією, що здійснюється виконавчими органами міських рад міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, яка зараховується до місцевих бюджетів за місцем надання послуг.

– **штрафні санкції** за порушення законодавства про патентування;

– **адміністративні штрафи та штрафні санкції за порушення законодавства** у сфері виробництва та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що зараховуються за місцем вчинення порушення;

– **адміністративні штрафи, що накладаються місцевими органами виконавчої влади** та виконавчими органами місцевих рад або утвореними в установленому порядку адміністративними комісіями;

– **штрафні санкції внаслідок невиконання укладених розпорядником бюджетних коштів договорів** з суб'єктами господарювання на придбання товарів, робіт і послуг за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів;

– **кошти, отримані від надання учасниками процедури закупівель як забезпечення їх тендерної пропозиції** (пропозиції конкурсних торгів), які не підлягають поверненню цим учасникам в частині здійснення закупівель за рахунок коштів бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних, міських бюджетів;

– **кошти, отримані від учасника – переможця процедури закупівлі** під час укладання договору про закупівлю як забезпечення виконання цього договору, які не підлягають поверненню учаснику-переможцю, в частині здійснення закупівель за рахунок коштів бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних, міських бюджетів;

– **80 % коштів, отриманих підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних, міських бюджетів, за здані у вигляді брухту і відходів** золото, платину, метали платинової групи, дорогоцінне

каміння, і 50 % коштів, отриманих цими підприємствами, установами та організаціями за здане у вигляді брухту і відходів срібло;
 – **інші доходи**, що підлягають зарахуванню до бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних, міських бюджетів відповідно до законодавства.

Склад доходів спеціального фонду для усіх місцевих бюджетів є однаковим. До надходжень *спеціального фонду місцевих бюджетів* належать:

– надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів. Вони включають:

- дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно Автономної Республіки Крим, комунальна власність;

- плата за надання місцевих гарантій;

- кошти пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту, отримані відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»;

- 10 % коштів від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, та / або коштів у вигляді грошового еквівалента такої державної частини продукції (крім коштів від державної частини продукції, виробленої на ділянці надр у межах континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України), що розподіляються між місцевими бюджетами адміністративно-територіальних одиниць, на території яких знаходиться відповідна ділянка надр, у такому співвідношенні: 5 % – до бюджету Автономної Республіки Крим або обласного бюджету; 3,5 % – до районного бюджету; 1,5 % – до сільського, селищного або міського бюджету. Якщо ділянка надр розташована на території декількох адміністративно-територіальних одиниць, кошти між відповідними місцевими бюджетами розподіляються в межах встановленого співвідношення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

- кошти від відчуження майна, що належить Автономній Республіці Крим, та майна, що перебуває в комунальній власності, включаючи кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них;

- 90 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності (крім земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній

власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації), при цьому від продажу земельних ділянок, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим: 35 % – до бюджету АРК, 55 % – до сільських, селищних, міських бюджетів Автономної Республіки Крим;

- капітальні трансферти (субвенції) з інших бюджетів;
- кошти від повернення кредитів, наданих з відповідного бюджету, та відсотки, сплачені за користування ними;

- місцеві запозичення;
- кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням Верховної Ради АРК, відповідної місцевої ради (щодо коштів резервного фонду місцевого бюджету в частині витрат бюджету розвитку – за рішенням Ради міністрів АРК, місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної місцевої ради).

- кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, що зараховуються у розмірі: 100 % – до бюджетів міст Києва та Севастополя, 25 % – до бюджету АРК та обласних бюджетів, 75 % – до бюджетів міст республіканського АРК та обласного значення, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, 15 % – до районних бюджетів, 60 % – до бюджетів міст районного значення, селищ і сіл;

- концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування згідно із законом;

- 70 % грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності, в тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад – 50 %, обласних бюджетів та бюджету АРК – 20 %, бюджетів міст Києва та Севастополя – 70 %;

- 80 % екологічного податку, у тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, – 25 %, обласних бюджетів та бюджету АРК – 55 %, бюджетів міст Києва та Севастополя – 80 %;

- відрахування 10 % вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів, що зараховуються до бюджетів міст, селищ та сіл, бюджетів об'єднаних

територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад;

– власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету;

– цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до республіканського АРК та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища;

– надходження до цільових фондів, утворених Верховною Радою АРК та місцевими радами;

– субвенції, що надаються з інших бюджетів за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду таких бюджетів;

– повернення кредитів, наданих з місцевих бюджетів індивідуальним сільським забудовникам;

– повернення кредитів, наданих з місцевих бюджетів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, а також пеня і відсотки за користування ними;

– надходження в рамках програм допомоги і грантів міжнародних фінансових організацій та Європейського Союзу;

– інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Важливим досягненням у частині формування дохідних джерел бюджетів місцевого самоврядування є те, що Бюджетний кодекс України закріпив на стабільній основі не тільки перелік доходів бюджетів місцевого самоврядування, а й постійні частки їх розмежування між видами бюджетів. Отже, обсяги відрахувань від кожного з податків для бюджетів місцевого самоврядування є постійною величиною і не можуть змінюватися без зміни норм Бюджетного кодексу. Таке розмежування джерел наповнення місцевих бюджетів покликане забезпечити певну дохідну незалежність місцевих бюджетів усіх рівнів.

2. Видатки місцевих бюджетів України

Із місцевих бюджетів проводяться видатки, що є функціями держави, однак з метою дотримання принципу субсидіарності їх виконання передано органам місцевого самоврядування. Розмежування видів видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання гарантованих послуг та наближення їх до безпосереднього споживача. Закріплення переліку бюджетних послуг за видами бюджетів створює зацікавленість місцевих органів влади в

підвищенні якості надання бюджетних послуг, в оптимальному розподілі бюджетних ресурсів між видами послуг залежно від потреб населення конкретної території.

Умовно всі видатки місцевих бюджетів можна розподілити на три групи:

Перша група

Видатки на реалізацію заходів та функціонування бюджетних установ, які забезпечують необхідне першочергове надання гарантованих послуг і які розташовані найближче до споживачів (фінансування установ та заходів суто місцевого значення)	Бюджети сіл, селищ, міст та об'єднаних територіальних громад
--	--

Друга група

Видатки на реалізацію заходів та функціонування бюджетних установ, які забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України (фінансування установ та заходів, якими користується все населення району або міста обласного значення)	Бюджети міст республіканського АРК та міст обласного значення, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад
--	--

Третя група

Видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах (фінансування спеціалізованих установ та послуг для окремих категорій населення, які можуть бути ефективними лише в межах області або республіки)	Бюджет АРК та обласні бюджети, бюджети м. Києва та м. Севастополя
--	---

Стаття 85 Бюджетного кодексу врегульовує питання передачі державою права на здійснення видатків з місцевих бюджетів. У частині другій цієї статті законодавчо закріплена норма щодо заборони планування та здійснення видатків з місцевих бюджетів, не віднесених статтями 89–91 Бюджетного кодексу до сфери їх відповідальності. Окрім того, Кодекс забороняє здійснювати видатки на фінансування бюджетних установ одночасно з різних видів бюджетів.

Місцева рада може передати кошти на здійснення окремих видатків місцевих бюджетів іншій місцевій раді у вигляді міжбюджетного трансферту до відповідного місцевого бюджету. Передача коштів між місцевими бюджетами здійснюється на підставі рішень відповідних місцевих рад, прийнятих кожною зі сторін, і укладання відповідного договору.

Згідно з частиною першою ст. 93 Бюджетного кодексу, передача видатків, перелік яких наведено в ст. 89 Бюджетного кодексу, до бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань з метою наближення

надання послуг до їх безпосереднього споживача в окремих випадках може здійснюватися за рішенням районної або міської (міст республіканського Автономної Республіки Крим чи міст обласного значення) ради у вигляді міжбюджетного трансферту.

Трансферти можуть здійснюватися між бюджетами самоврядування на договірній основі в обмін на бюджетні послуги, які надає одержувач трансферту. Органи місцевого самоврядування міст районного значення, сіл та селищ можуть укладати між собою угоди про надання послуг, пов'язаних із виконанням власних видаткових повноважень. Така необхідність може бути викликана економічними факторами: доцільність в об'єднанні коштів, більша ефективність надання послуги іншим бюджетом тощо.

Для досягнення основної мети регулювання міжбюджетних відносин щодо вимоги забезпечення бюджетними ресурсами встановлених видаткових повноважень видатки місцевих бюджетів розподілені залежно від рівнів місцевих бюджетів. Так, згідно з прийнятими критеріями розподілу, Бюджетний кодекс закріплює за кожним видом бюджету конкретний перелік видатків, що проводяться з відповідного бюджету на постійній основі.

До видатків, що здійснюються з *бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад*, які створюються згідно з законом та перспективним планом формування територій громад, належать видатки на:

– **освіту:**

- дошкільну освіту;
- загальну середню освіту: загальноосвітні навчальні заклади (у тому числі: загальноосвітні навчальні заклади усіх ступенів, спеціалізовані школи (школи-інтернати), ліцеї (ліцеї-інтернати), гімназії (гімназії-інтернати), колегіуми (колегіуми-інтернати), вечірні (змінні) школи); навчально-виховні комплекси «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»;

- навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри (якщо не менше 70 % кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків, навчально-реабілітаційних центрів припадає на територію

відповідного міста чи району), дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї та сім'ї патронатних вихователів;

- інші державні освітні програми;
- вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації державної та комунальної власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів);

- позашкільну освіту;
- професійно-технічну освіту з бюджетів міст обласного значення – обласних центрів (на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах регіонального замовлення у професійно-технічних та інших навчальних закладах державної та / або комунальної власності, які розташовані на території зазначених міст);

– **охорону здоров'я:**

- первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, спеціалізовані медико-санітарні частини, пологові будинки, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки, а також дільничні лікарні, медичні амбулаторії,

фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти, центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги);

- програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи з санітарної освіти);

- інші державні програми медичної та санітарної допомоги (територіальні медичні об'єднання, центри медичної статистики, автопідприємства санітарного транспорту, інші програми і заходи);

– **соціальний захист та соціальне забезпечення:**

- державні програми соціального забезпечення;
- державні програми соціального захисту;
- державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

- районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, у тому числі утримання та програми районних і міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

– **державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми** (сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, центри дозвілля, інші клубні заклади та бібліотеки; театри, районні (міські) бібліотеки або централізовані бібліотеки районної (міської) централізованої бібліотечної системи, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи

естетичного виховання дітей, включаючи заклади та установи комунальної власності, яким надано статус академічних, національних, зоопарки комунальної власності);

– **фізичну культуру і спорт**: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка місцевих осередків всеукраїнських громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення.

До видатків місцевих бюджетів, *що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів*, належать видатки на:

- місцеву пожежну охорону;
- муніципальні формування з охорони громадського порядку;
- органи місцевого самоврядування;
- соціальний захист та соціальне забезпечення;
- місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів;
- культурно-мистецькі програми місцевого значення;
- програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації;
- місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту;
- типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури;
- транспорт, дорожнє господарство;
- заходи з організації рятування на водах;
- обслуговування місцевого боргу;
- програми природоохоронних заходів місцевого значення, заходи програм у сфері житлово-комунального господарства з будівництва та реконструкції водопровідних та каналізаційних очисних споруд, доочищення питної води, модернізації систем теплопостачання, заміни природного газу альтернативними видами палива, модернізації та ремонту ліфтового господарства, реконструкції та ремонту житлових будинків, оснащення житлового фонду будинковими засобами обліку енергоносіїв та споживання води, капітального ремонту, реконструкції, будівництва мереж зовнішнього освітлення вулиць та ін.;
- управління комунальним майном;
- регулювання земельних відносин;
- заходи у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в межах повноважень, встановлених законом;
- заходи та роботи з мобілізаційної підготовки місцевого значення;

- проведення місцевих виборів у випадках, передбачених законом, та республіканських Автономної Республіки Крим і місцевих референдумів;
- членські внески до асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань;
- підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад та посадових осіб місцевого самоврядування;
- пільги з послуг зв'язку, інші передбачені законодавством пільги, що надаються ветеранам війни; особам, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; вдовам (вдівцям) та батькам померлих (загиблих) осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; вдовам (вдівцям) та батькам померлих (загиблих) осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; ветеранам праці; жертвам нацистських переслідувань; ветеранам військової служби; ветеранам органів внутрішніх справ; ветеранам податкової міліції; ветеранам державної пожежної охорони; ветеранам Державної кримінально-виконавчої служби; ветеранам служби цивільного захисту; ветеранам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та ін.;
- інші програми, пов'язані з виконанням власних повноважень, затверджені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою згідно із законом.

Водночас такий розподіл не означає, що органи місцевого самоврядування позбавлені самостійності та свободи дій у прийнятті рішень щодо напрямів та обсягів видатків бюджетів у процесі складання й затвердження місцевих бюджетів.

3. Складання, розгляд, затвердження та виконання місцевих бюджетів

Порядок складання проєктів місцевих бюджетів є таким:

Крок 1. Міністерство фінансів України доводить Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям, виконавчим органам відповідних місцевих рад особливості складання розрахунків до проєктів бюджетів на наступний бюджетний період. При цьому Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані надавати необхідну інформацію: центральним органам виконавчої влади, що

забезпечують формування державної політики у відповідній сфері - для проведення розрахунків обсягів міжбюджетних трансфертів та інших показників; Комітету Верховної Ради України з питань бюджету - для розгляду цих розрахунків.

Крок 2. Згідно з типовою формою бюджетних запитів, визначеною Міністерством фінансів України, та з урахуванням особливостей складання проектів місцевих бюджетів місцеві фінансові органи розробляють і доводять до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів.

Крок 3. Головні розпорядники бюджетних коштів організують розроблення бюджетних запитів для подання місцевим фінансовим органам у терміни та порядку, встановлені цими органами. Головні розпорядники бюджетних коштів забезпечують своєчасність, достовірність та зміст поданих місцевим фінансовим органам бюджетних запитів, які мають містити всю інформацію, необхідну для аналізу показників проекту місцевого бюджету, згідно з вимогами місцевих фінансових органів.

Крок 4. Місцеві фінансові органи здійснюють аналіз бюджетного запиту, поданого головним розпорядником бюджетних коштів, з погляду його відповідності меті, пріоритетності, а також дієвості та ефективності використання бюджетних коштів. На основі результатів аналізу керівник місцевого фінансового органу приймає рішення про включення бюджетного запиту до пропозиції проекту місцевого бюджету перед поданням його на розгляд відповідно до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів відповідних місцевих рад.

Також Бюджетним кодексом України передбачено що у тижневий строк з дня схвалення Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України Міністерство фінансів України забезпечує доведення Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям, виконавчим органам відповідних місцевих рад розрахунків прогнозних обсягів міжбюджетних трансфертів, методики їх визначення,

організаційно-методологічних вимог та інших показників щодо складання проектів місцевих бюджетів, а також пропозицій щодо форми проекту рішення про місцевий бюджет (типової форми рішення). Крім того, у тижневий строк з дня прийняття проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні Кабінет Міністрів України забезпечує доведення Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям, виконавчим органам відповідних місцевих рад визначених таким законом показників міжбюджетних відносин (включаючи обсяги міжбюджетних трансфертів для відповідних бюджетів) і текстових статей, а також організаційно-методологічних вимог щодо складання проектів місцевих бюджетів.

У триденний строк з дня отримання таких документів Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні державні адміністрації доводять виконавчим органам міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення) рад та виконавчим органам рад об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, районним державним адміністраціям відповідні обсяги субвенцій на здійснення державних програм соціального захисту.

Ця інформація є підставою для складання Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних місцевих рад проектів місцевих бюджетів і підготовки проектів рішень про відповідні місцеві бюджети.

Місцеві бюджети затверджуються рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради **до 25 грудня (включно) року**, що передує плановому.

Якщо до 1 грудня року, що передує плановому, Верховною Радою України не прийнято закон про Державний бюджет України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада при затвердженні відповідних місцевих бюджетів враховують обсяги міжбюджетних

трансфертів (освітня субвенція, медична субвенція, субвенції 1100 _1085 на здійснення державних програм соціального захисту, базова та реверсна дотації), визначені у законі про Державний бюджет України на попередній бюджетний період.

У двотижневий строк з дня офіційного опублікування закону про Державний бюджет України Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада приводять обсяги міжбюджетних трансфертів у відповідність із законом про Державний бюджет України.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські, районні, селищні, сільські ради при затвердженні відповідних бюджетів ураховують у першочерговому порядку потребу в коштах на оплату праці працівників бюджетних установ відповідно до встановлених законодавством України умов оплати праці та розміру мінімальної заробітної плати, а також на проведення розрахунків за електричну та теплову енергію, водопостачання, водовідведення, природний газ та послуги зв'язку, які споживаються бюджетними установами. Ліміти споживання енергоносіїв у натуральних показниках для кожної бюджетної установи встановлюються, виходячи з обсягів відповідних бюджетних асигнувань.

Рішенням про місцевий бюджет визначаються:

- загальні суми доходів, видатків та кредитування місцевого бюджету (з розподілом на загальний та спеціальний фонди);
- граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) місцевого бюджету в наступному бюджетному періоді та місцевого боргу на кінець наступного бюджетного періоду; граничний обсяг надання місцевих гарантій, а також повноваження щодо надання таких гарантій;
- доходи місцевого бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до рішення);
- фінансування місцевого бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до рішення);

- бюджетні призначення головним розпорядникам коштів місцевого бюджету за бюджетною класифікацією з обов'язковим виділенням видатків споживання (з них видатків на оплату праці, оплату комунальних послуг і енергоносіїв) та видатків розвитку (у додатках до рішення);
- бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів (у додатках до рішення);
- розмір оборотного залишку коштів місцевого бюджету;
- додаткові положення, що регламентують процес виконання місцевого бюджету.

Якщо до початку нового бюджетного періоду не прийнято рішення про місцевий бюджет, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцева державна адміністрація або виконавчий орган місцевої ради мають право здійснювати витрати місцевого бюджету лише на цілі, визначені у рішенні про місцевий бюджет на попередній бюджетний період та одночасно передбачені у проекті рішення про місцевий бюджет на наступний бюджетний період, схваленому Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією чи виконавчим органом місцевої ради та поданому на розгляд Верховної Ради Автономної Республіки Крим або відповідної місцевої ради. При цьому щомісячні бюджетні асигнування місцевого бюджету сумарно не можуть перевищувати 1/12 обсягу бюджетних призначень, встановлених рішенням про місцевий бюджет на попередній бюджетний період.

До прийняття рішення про місцевий бюджет на поточний бюджетний період забороняється здійснювати капітальні видатки і надавати кредити з бюджету (крім випадків, пов'язаних із виділенням коштів з резервного фонду відповідного бюджету та проведенням видатків за рахунок трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам), а також здійснювати місцеві запозичення та надавати місцеві гарантії.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад або сільські,

селищні, міські (міст районного значення) голови (якщо відповідні виконавчі органи не створені згідно із законом) забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів. Місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію та управління виконанням відповідного місцевого бюджету, координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Казначейське обслуговування місцевих бюджетів здійснюється органами Казначейства України. Казначейство України веде облік усіх надходжень, що належать місцевим бюджетам, та за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, погодженим з відповідними місцевими фінансовими органами, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету.

Місцевий бюджет виконується за розписом, який затверджується керівником місцевого фінансового органу. До затвердження розпису місцевого бюджету керівником місцевого фінансового органу затверджується тимчасовий розпис місцевого бюджету на відповідний період. Керівник місцевого фінансового органу протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису місцевого бюджету встановленим бюджетним призначенням. Органи Казначейства України здійснюють операції щодо виконання платіжних доручень розпорядників бюджетних коштів, оформлених відповідно до вимог законодавства, на підставі підтвердних документів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань та наявних бюджетних асигнувань за видатками місцевих бюджетів (протягом п'яти операційних днів з дати надання доручення на здійснення платежу за умови виконання доходів Зведеного бюджету України).

Внесення змін до рішення про місцевий бюджет ухвалюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою на підставі офіційного висновку місцевого фінансового органу про перевиконання чи недовиконання дохідної частини загального фонду, про обсяг залишку коштів загального та спеціального фондів (крім власних

надходжень бюджетних установ) відповідного бюджету. Факт перевиконання дохідної частини загального фонду місцевого бюджету визнається за підсумками першого кварталу та наступних звітних періодів з початку поточного бюджетного періоду на підставі офіційних висновків місцевого фінансового органу за умови перевищення доходів загального фонду місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів), врахованих у розписі місцевого бюджету на відповідний період, не менше ніж на 5 %.

Факт недоотримання доходів загального фонду місцевого бюджету визнається на підставі офіційного висновку місцевого фінансового органу за підсумками квартального звіту в разі недоотримання доходів загального фонду місцевого бюджету, врахованих у розписі місцевого бюджету на відповідний період, більше ніж на 15 %.

Внесення змін до рішення про місцевий бюджет можуть бути ухвалені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою в разі необхідності перерозподілу бюджетних призначень між головними розпорядниками бюджетних коштів (за наявності відповідного обґрунтування) та в інших випадках, передбачених Бюджетним кодексом.

Казначейство України складає та подає відповідним місцевим фінансовим органам звітність про виконання місцевих бюджетів за встановленими формами. Зведені показники звітності про виконання бюджетів одночасно подаються органами Казначейства України до органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань фінансів, фінансовим органам місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів відповідних місцевих рад.

Квартальний та річний звіти про виконання місцевого бюджету подаються до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією, виконавчим органом відповідної місцевої ради або сільським головою (якщо відповідний виконавчий орган не створено згідно із законом) у двомісячний строк після завершення відповідного

бюджетного періоду. Перевірка річного звіту здійснюється Рахунковою палатою Верховної Ради Автономної Республіки Крим (щодо використання органами виконавчої влади коштів бюджету Автономної Республіки Крим), комісією з питань бюджету Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради, після чого Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідні місцеві ради затверджують річний звіт про виконання бюджету або приймають інше рішення з цього приводу.

4. Особливості здійснення місцевих запозичень та надання місцевих гарантій

Особливості здійснення місцевих запозичень та надання місцевих гарантій унормовано Бюджетним кодексом України. Зокрема, у Кодексі визначені такі основні терміни:

- **місцеве запозичення** – операції з отримання до бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету;

- **гарантований Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста борг** – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено місцевими гарантіями;

- **місцевий борг** – загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок місцевого запозичення;

- **обслуговування місцевого боргу** – операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням місцевим боргом. До таких операцій не належить погашення місцевого боргу;

- **управління місцевим боргом** – сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням місцевого боргу, інших правочинів з місцевим боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження.

Місцеві внутрішні запозичення мають право здійснювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради.

Місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. При цьому місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради.

Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, належить Автономній Республіці Крим, територіальній громаді міста в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міської ради.

Місцеві запозичення здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку бюджету Автономної Республіки Крим, міських бюджетів та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань Верховної Ради Автономної Республіки Крим та міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення Автономної Республіки Крим і територіальних громад міст.

Обсяг та умови здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій погоджуються з Міністерством фінансів України.

Обсяг та умови здійснення місцевих зовнішніх запозичень шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій і надання місцевих гарантій для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій, вважаються погодженими, якщо Міністерством фінансів України рішення не прийнято протягом одного місяця з дня надходження документів на погодження.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим або відповідної місцевої ради можуть отримувати:

1) позики на покриття тимчасових касових розривів, що виникають за загальним фондом та бюджетом розвитку місцевих бюджетів, у фінансових установах на строк до трьох місяців у межах поточного бюджетного періоду, у виняткових випадках за рішенням Кабінету Міністрів України стосовно бюджету Автономної Республіки Крим і міських бюджетів - у межах поточного бюджетного періоду. Порядок отримання та погашення таких позик визначається Міністерством фінансів України;

2) позики на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів.

Такі позики не надаються у разі розміщення коштів місцевого бюджету на депозитах та / або обслуговування коштів місцевого бюджету в частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків. Надання позик з одного бюджету іншому забороняється.

Міністерство фінансів України здійснює реєстрацію місцевих запозичень та місцевих гарантій. Усі договори про місцеві запозичення, договори, виконання зобов'язань за якими забезпечено місцевими гарантіями, та договори про відшкодування витрат місцевого бюджету, а також зміни істотних умов таких договорів реєструються у Реєстрі місцевих запозичень та місцевих гарантій.

Держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями Автономної Республіки Крим і територіальних громад.

Видатки на обслуговування місцевого боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду місцевого бюджету.

Видатки місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу не можуть перевищувати 10 відсотків видатків загального фонду місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування місцевого боргу.

Якщо у процесі погашення місцевого боргу та платежів з його обслуговування, обумовлених договором між кредитором та позичальником, порушується графік погашення з вини позичальника, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна міська рада не мають права здійснювати нові місцеві запозичення протягом п'яти наступних років.

Порядок здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Витрати на обслуговування та погашення місцевого боргу здійснюються місцевим фінансовим органом відповідно до кредитних договорів, а також нормативно-правових актів, за якими виникають боргові зобов'язання Автономної Республіки Крим чи територіальних громад, незалежно від обсягу коштів, визначеного на таку мету рішенням про місцевий бюджет.

Місцеві гарантії можуть надаватися за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної міської ради для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України, що належать до комунального сектору економіки, розташовані на відповідній території та здійснюють на цій території реалізацію інвестиційних проектів, метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Місцеві гарантії надаються на умовах **платності, строковості**, а також **забезпечення** виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом.

Правочин щодо надання місцевої гарантії оформляється в письмовій формі та має визначати: предмет гарантії; повні найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання і кредитора (у разі гарантування виконання зобов'язань за кредитним договором); обсяг кредиту (позики); обсяг гарантійних зобов'язань та порядок їх виконання; умови настання гарантійного випадку; строк дії гарантії.

Обов'язковою умовою надання місцевої гарантії є укладення договору між відповідним місцевим фінансовим органом та суб'єктом господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста за виконання гарантійних зобов'язань. Місцеві гарантії не надаються для забезпечення боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, якщо безпосереднім джерелом повернення кредитів (позик) передбачаються кошти місцевого бюджету (крім боргових зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій).

Суб'єкти господарювання, щодо яких приймається рішення про надання кредитів (позик), залучених Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста, або місцевих гарантій, зобов'язані надати майнове або інше забезпечення виконання зобов'язань та сплатити до відповідного місцевого бюджету плату за їх отримання у розмірі, встановленому Верховною Радою Автономної Республіки Крим чи міською радою, якщо інше не передбачено рішенням про місцевий бюджет.

Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста боргу (без урахування гарантійних зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій) станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати **200 відсотків** (для міста Києва - **400 відсотків**) середньорічного індикативного прогностичного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих запозичень та капітальних трансфертів (субвенцій) з інших бюджетів), визначеного прогнозом відповідного місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до частини четвертої статті 21 Бюджетного Кодексу.

З метою забезпечення дотримання граничних обсягів місцевого боргу та місцевих гарантій Міністерство фінансів України веде Реєстр місцевих запозичень та місцевих гарантій, який є інформаційною системою, що містить відомості про здійснені місцеві запозичення та надані місцеві гарантії.

Тема 9. Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку

1. Видатки бюджету на розвиток економіки держави.
2. Видатки бюджету на розвиток науки.

Основні категорії і поняття теми: видатки на економічну діяльність; бюджетна програма; бюджетні інвестиції; видатки на розвиток науки; фундаментальні дослідження; прикладні дослідження.

1. Видатки бюджету на розвиток економіки держави.

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ – це фінансування заходів держави щодо пріоритетного розвитку як окремих галузей економіки країни так і усього її господарського комплексу.

Основні напрями розвитку економіки визначаються Кабінетом Міністрів України, із залученням Національної академії наук України, науково-дослідних установ, а також закордонних і вітчизняних фахівців.

Державне регулювання темпів і пропорцій розвитку економіки забезпечує її структурну перебудову, а також підвищення ефективності.

Групи бюджетних видатків на розвиток економіки (за бюджетною класифікацією):

0400 Економічна діяльність

1. Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність (**0410**)
2. Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство (**0420**)
3. Паливно-енергетичний комплекс (**0430**)
4. Інша промисловість та будівництво (**0440**)
5. Транспорт (**0450**)
6. Зв'язок, телекомунікації та інформатика (**0460**)
7. Інші галузі економіки (**0470**)
8. Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки (**0480**)
9. Інша економічна діяльність (**0490**).

Видатки бюджету на економічну діяльність здійснюються через такі **форми фінансування**:

- 1) **бюджетні інвестиції (капіталовкладення);**
- 2) **бюджетне кредитування;**
- 3) **бюджетні трансферти** (дотації і субсидії державному сектору та приватним підприємствам).

Фінансування **капіталовкладень** може здійснюватись за двома напрямками:

- а) у відомчому розрізі;
- б) у розрізі інвестиційних програм (проектів).

Бюджетні кредити надаються, як правило, підприємствам державного сектора економіки та підприємствам стратегічного значення на тимчасові потреби у разі фінансових ускладнень або для активізації діяльності. Вони можуть бути безпроцентні або з невисокою процентною ставкою.

Бюджетні трансферти - це безоплатні та безповоротні платежі з бюджету (субсидії підприємствам, державні дотації).

2. Видатки бюджету на розвиток науки

Держава застосовує фінансово-кредитні та податкові інструменти для створення економічно сприятливих умов для ефективного провадження наукової і науково-технічної діяльності відповідно до законодавства України, **забезпечення до 2025 року збільшення обсягу фінансування науки за рахунок усіх джерел до 3 відсотків ВВП** - показника, визначеного Лісабонською стратегією Європейського Союзу.

Фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні **здійснюється за рахунок:** *коштів державного та місцевих бюджетів; коштів установ, організацій та підприємств; вітчизняних та іноземних замовників робіт; грантів; інших джерел, не заборонених законом.*

Обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, щорічно визначається у законі України про

Державний бюджет України як **частка ВВП (у відсотках)**.

Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі **не менше 1,7 відсотка ВВП України**.

Частина фінансування, що за рішенням Національної ради України з питань розвитку науки і технологій спрямовується на конкурсне фінансування проєктів через Національний фонд досліджень України, **щорічно збільшується**.

Видатки на наукову і науково-технічну діяльність за рахунок державного бюджету є **захищеними статтями видатків бюджету**.

Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» визначені такі пріоритетні напрями на період до **2021 р.:**

1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

2) інформаційні та комунікаційні технології;

3) енергетика та енергоефективність;

4) раціональне природокористування;

5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

б) нові речовини і матеріали.

Джерело фінансування наукових досліджень залежить від їх характеру. Розрізняють два напрями наукових досліджень: фундаментальні дослідження та прикладні дослідження.

Фундаментальними дослідженнями є теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків.

Визначити наперед результативність та ефективність таких досліджень

дуже складно, тому неможливо встановити їх вартісну оцінку. У зв'язку з великим ризиком використання інвестованих коштів ці дослідження фінансуються за допомогою бюджету або спеціальних фондів.

Фінансування наукових закладів ґрунтується на складанні їх кошторису. Обсяг фінансування насамперед визначається штатним розписом.

Сума витрат на заробітну плату розраховується шляхом множення кількості посад на середню ставку зарплати, яка склалась у даному закладі. Ставка зарплати залежить від посади (лаборант, інженер, науковий співробітник) і наукового ступеня (кандидат, доктор наук) та вченого звання (старший науковий співробітник). Штатний розпис наукового закладу затверджує його керівник. Другу основну статтю витрат складають витрати на проведення наукових досліджень - придбання та обслуговування спеціальної техніки, обладнання, матеріалів для проведення досліджень, що визначається профілем наукового закладу.

У разі **фінансування наукової тематики** розробляються кошториси на кожну тему. Визначену суму асигнувань отримує той науковий заклад, який розроблятиме цю тему.

Тема 10. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу

1. Характеристика видатків бюджету на соціальну сферу.
2. Особливості бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення.
3. Видатки на освіту.
4. Видатки на охорону здоров'я.
5. Видатки на розвиток культури та мистецтва.
6. Видатки на розвиток фізичної культури і спорту.

Основні категорії і поняття теми: соціальна сфера; соціальна політика; соціальне забезпечення; соціальне страхування; соціальний захист; державні соціальні стандарти; державні соціальні гарантії; субсидії; прожитковий мінімум; освіта; видатки на охорону здоров'я; видатки на розвиток культури та мистецтва; видатки на розвиток фізичної культури і спорту.

1. Характеристика видатків бюджету на соціальну сферу.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА – це комплекс заходів державних і місцевих органів влади, суспільних інститутів, підприємств та окремих осіб, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини, що забезпечують її життєдіяльність та вільний розвиток.

Місія **Міністерства соціальної політики України** полягає в формуванні та реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення умов для інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя, забезпечення прав та інтересів дітей, сприяння їх вихованню у сімейному середовищі, надання соціальної підтримки особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах та самотійно не можуть їх подолати, забезпечення гідної старості, створення середовища рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків.

Відповідно до Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України визначено такі стратегічні цілі на 2020–2022 роки:

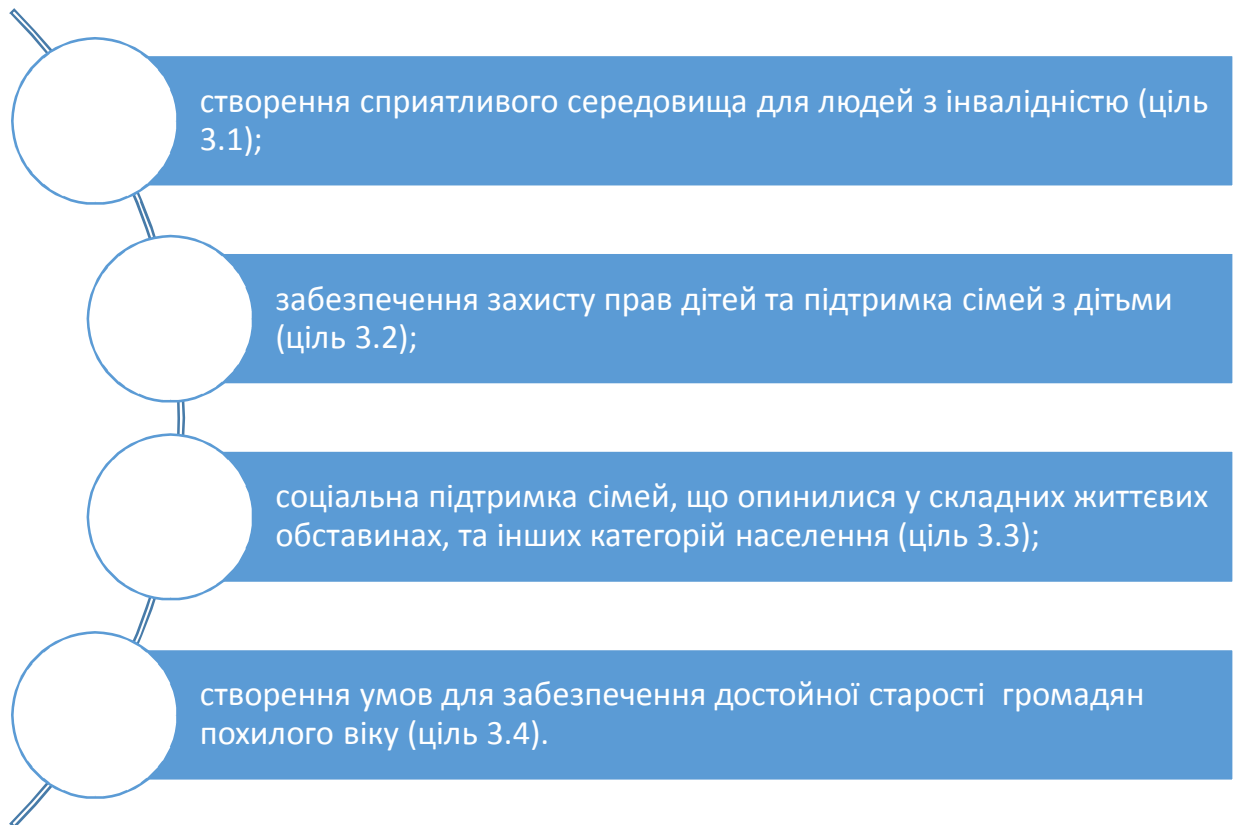

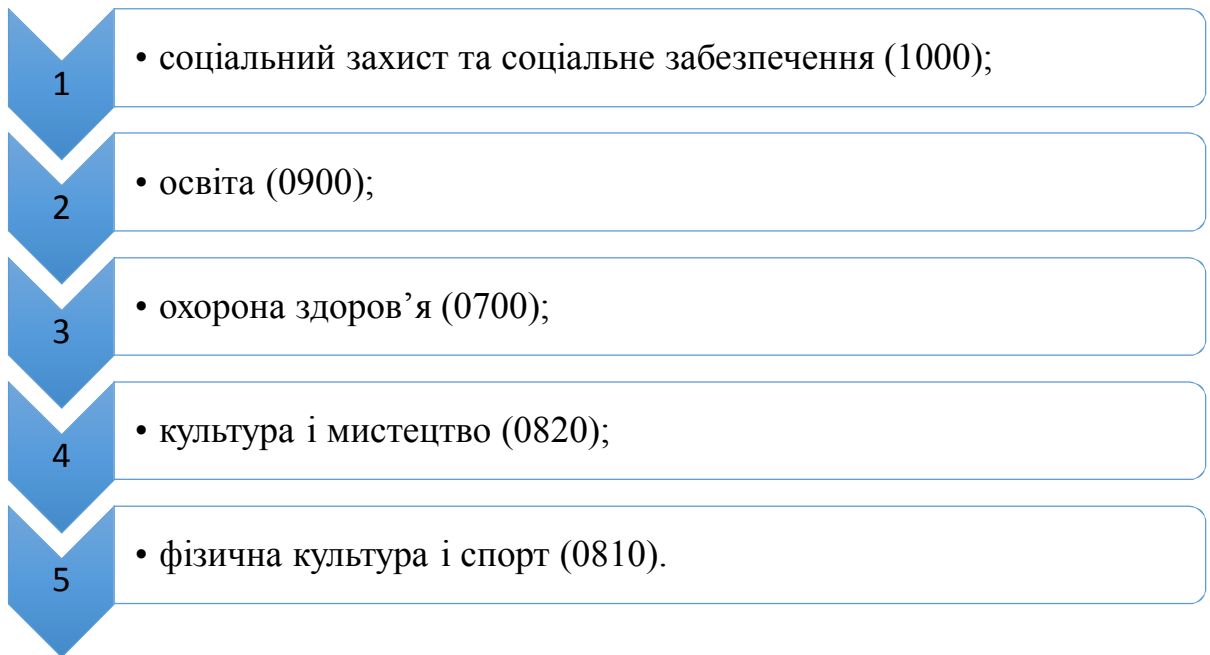
Рисунок 10.1 – Стратегічні цілі соціальної політики України на 2020–2022 роки

*Зрівноважений економічний розвиток держави можливий лише за умови якісного формування та зростання людського капіталу, що забезпечується більшою мірою за рахунок **видатків бюджету на соціальну сферу**.*

Соціальна сфера створює сприятливі умови як для духовного, так і матеріального життя населення, оскільки якість, асортимент і доступність надаваних послуг є важливою складовою частиною формування високого рівня життя населення.

За допомогою послуг соціальної сфери забезпечуються гарантовані Конституцією права кожного громадянина на підвищення рівня життя, підтримку культурного, наукового, духовного розвитку населення.

Законодавчо визначені галузі соціальної сфери, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів (ст. 87-91 БКУ):

2. Особливості бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення є складовою частиною видатків бюджету на соціальну сферу і відповідно до Бюджетної класифікації включають:

Код	Найменування
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення
1010	Соціальний захист на випадок непрацездатності
1020	Соціальний захист пенсіонерів
1030	Соціальний захист ветеранів війни та праці
1040	Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді
1050	Соціальний захист безробітних
1060	Допомога у вирішенні житлового питання
1070	Соціальний захист інших категорій населення
1080	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту
1090	Інша діяльність у сфері соціального захисту

Структура системи соціального захисту:

ВИДАТКИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ пов'язані з державним забезпеченням тих громадян, які з об'єктивних причин не можуть утримувати себе самостійно, наприклад інваліди від народження, самотні особи похилого віку та ін.

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА – це комплекс заходів з надання державою або недержавними інституціями пільг певному контингенту населення у вигляді грошових виплат або негрошових послуг.

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ – сукупність норм, які забезпечують формування державних страхових фондів за рахунок здійснення обов’язкових страхових платежів працездатним населенням.

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ – це комплекс державних заходів і видатків бюджету, пов’язаних з встановленням соціальних норм і нормативів, які підтримують життя населення на достатньому рівні відповідно до прийнятого державою базового державного соціального стандарту (у вигляді *прожиткового мінімуму*).

- Соціальна допомога надається:
- у зв’язку з вагітністю та пологами;
- при народженні дитини;
- при усиновленні дитини;
- на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- на дітей одиноким матерям;
- та ін.

Законодавчо визначено напрями видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що здійснюються з Державного бюджету (ст. 87 БКУ):

9) соціальний захист та соціальне забезпечення:

а) виплату пенсій військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу строкової служби та членам їхніх сімей, пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, іншим особам, визначеним законом; сплату до Пенсійного фонду України страхових внесків за окремі категорії осіб, передбачені законом;

б) державні програми соціальної допомоги (грошова допомога особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту,

та особам, яким надано тимчасовий захист; компенсації на медикаменти; програма протезування; програми і заходи із соціального захисту осіб з інвалідністю, у тому числі програми і заходи Фонду соціального захисту інвалідів; відшкодування збитків, заподіяних громадянам; заходи, пов'язані з поверненням в Україну кримськотатарського народу та осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України, та розміщенням іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України; щорічна разова грошова допомога ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань; довічні державні стипендії; кошти, що передаються до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; програми соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інші види цільової грошової допомоги, встановлені законом);

в) державну підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю і ветеранів на виконання загальнодержавних програм (проектів, заходів) згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України;

г) державні програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

г) державну підтримку молодіжних та дитячих громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

д) державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

е) забезпечення функціонування всеукраїнських, державних, міжрегіональних центрів професійної реабілітації осіб з інвалідністю і державних центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

є) інші програми в галузі соціального захисту та соціального забезпечення, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

ж) компенсацію дефіциту коштів Пенсійного фонду України для фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (перевищення видатків над доходами, у тому числі з урахуванням резерву коштів Пенсійного фонду України);

з) державну підтримку громадських об'єднань на виконання заходів щодо національно-патріотичного виховання;

и) житлові субсидії населенню та пільги на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива, скрапленого газу окремим категоріям громадян, що надаються: ветеранам війни; особам, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

і) допомогу сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю з дитинства, дітям з інвалідністю, тимчасову державну допомогу дітям, допомогу по догляду за особами з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, державну соціальну допомогу на догляд, щомісячну компенсаційну виплату непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I групи, а також за особою, яка досягла 80-річного віку, тимчасову державну соціальну допомогу непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату, виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною", оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримку малих групових будинків.

3. Видатки на освіту

Законом України «Про освіту» встановлено (ст. 4):

Держава забезпечує:

- **безоплатність** дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти відповідно до стандартів освіти;

- розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої і післядипломної освіти відповідно до законодавства.

Право на безоплатну освіту забезпечується:

- для здобувачів **дошкільної та повної загальної середньої освіти** - за рахунок розвитку мережі закладів освіти всіх форм власності та їх фінансового забезпечення у порядку, встановленому законодавством, і в обсязі, достатньому для забезпечення права на освіту всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно або тимчасово проживають на території України;

- для здобувачів **позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та післядипломної освіти** - у закладах освіти чи інших суб'єктів освітньої діяльності за рахунок фінансування з державного та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством;

- для здобувачів **вищої освіти** - у закладах освіти за рахунок фінансування з державного та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством.

Держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж **7 % ВВП** за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством.

Фінансування **дошкільної та позашкільної освіти** здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством. Держава може сприяти

розвитку дошкільної та позашкільної освіти шляхом надання відповідних освітніх субвенцій.

Фінансування здобуття **повної загальної середньої освіти** здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, у тому числі шляхом надання освітніх субвенцій місцевим бюджетам, коштів місцевого бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

Порядок розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами визначається згідно з формулою, в основі якої лежить кількість здобувачів освіти, які навчаються на відповідній території, з урахуванням **таких факторів**:

- ✓ рівень освіти;
- ✓ категорія території, на якій розташований заклад освіти;
- ✓ наявність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- ✓ особливості навчання здобувачів освіти з національних меншин;
- ✓ необхідність підвезення здобувачів освіти до закладу освіти та у зворотньому напрямку;
- ✓ інших факторів.

Фінансування **професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти** здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі шляхом надання відповідних освітніх субвенцій, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Витрати, що покриваються за рахунок відповідних освітніх субвенцій, визначаються спеціальним законом.

Фінансування **вищої і післядипломної освіти** здійснюється за рахунок коштів державного, місцевого бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників в обсязі, визначеному законодавством, здійснюється за кошти державного та місцевих бюджетів.

Фінансування **державних закладів вищої освіти** здійснюється за рахунок коштів державного бюджету **на умовах державного замовлення** на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень.

Фінансування за рахунок **видатків Державного бюджету України** підготовки фахівців з вищою освітою за спеціальностями відповідних ступенів вищої освіти встановлюється в обсязі, необхідному для забезпечення на кожні **10 тисяч населення навчання не менше 180 студентів**. *При цьому обсяг видатків Державного бюджету України на поточний рік не може бути меншим, ніж обсяг видатків Державного бюджету України на минулий рік, збільшений на коефіцієнт інфляції.*

Тема 11. Видатки бюджету на оборону та управління

1. Бюджетні видатки на національну оборону.
2. Бюджетні видатки на державне управління.
3. Видатки бюджету на правоохоронну діяльність і безпеку держави.

Основні категорії і поняття теми: військова оборона; національна оборона; цивільна оборона; видатки на оборону; видатки на державне управління; видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу; таємні видатки.

1. Бюджетні видатки на національну оборону

Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. №1932-ХІІ:

Оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

*Фінансування потреб **національної оборони** держави здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у законі про Державний бюджет України на відповідний рік.*

Згідно з Бюджетною класифікацією видатки за функцією 0200 «Оборона» мають такі підрозділи:

Код	Найменування
0210	Військова оборона
0220	Цивільна оборона
0230	Військова допомога зарубіжним країнам
0240	Військова освіта
0250	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері оборони
0260	Інша діяльність у сфері оборони

Фінансування оборони залежить від прийнятої

Воєнної доктрини. Виділяють три основні її типи:

- 1) Повна відмова від військових видатків;
- 2) Створення могутньої воєнної супердержави;
- 3) Фінансування оборони за принципом мінімальної достатності.

Воєнну доктрину в Україні затверджено Указом Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015

Воєнна доктрина України є системою поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Правовою основою Воєнної доктрини є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до розділу VI Воєнної доктрини України:

Фінансування потреб оборони держави здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у законі про ДБ України на відповідний рік.

Для досягнення цілей Воєнної доктрини **загальний обсяг видатків на оборону має становити не менше 3% запланованого обсягу ВВП на відповідний рік.**

Пріоритетними напрямками фінансування потреб оборони є:

- проведення інтенсивної бойової підготовки військових частин та підрозділів сил оборони;
- реалізація державного оборонного замовлення з урахуванням пріоритетності закупівель та розроблення нових зразків озброєння та військової техніки;
- виконання державних цільових програм реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу, розроблення, освоєння і впровадження нових технологій, створення, розширення номенклатури та обсягів випуску наукоємної конкурентоспроможної продукції в оборонному секторі економіки;

- забезпечення ефективного функціонування розвідувальних органів України;
- реалізація соціальних і правових гарантій військовослужбовців та членів їх сімей;
- фінансування заходів стратегічних комунікацій.

2. Бюджетні видатки на державне управління

Згідно з Бюджетною класифікацією видатки на державне управління фінансуються за функцією 0100 «Загальнодержавні функції» підрозділом **0110 «Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність»:**

Код	Найменування
0111	Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування
0112	Фінансова та фінансова діяльність
0113	Зовнішньополітична діяльність

Працівники органів державного управління мають статус державних службовців, оплата їхньої праці здійснюється відповідно до Закону України «Про державну службу».

Посади державної служби в державних органах поділяються на категорії та підкатегорії залежно від порядку призначення, характеру та обсягу повноважень, змісту роботи та її впливу на прийняття кінцевого рішення, ступеня посадової відповідальності, необхідного рівня кваліфікації та професійних компетентностей державних службовців.

Встановлюються такі категорії посад державної служби:

1) **категорія "А"** (вищий корпус державної служби) - посади:

- Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників;
- керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України;

- Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств;
- керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників;
- керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників;
- керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників;

2) **категорія "Б"** - посади:

- керівників та заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення;
- керівників державної служби у державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення;
- керівників та заступників керівників структурних підрозділів державних органів незалежно від рівня юрисдикції таких державних органів;

3) **категорія "В"** - інші посади державної служби, не віднесені до категорій "А" і "Б".

Заробітна плата державного службовця складається з:

- 1) посадового окладу;
- 2) надбавки за вислугу років;
- 3) надбавки за ранг державного службовця;
- 4) премії (у разі встановлення).

Джерелом формування фонду оплати праці державних службовців є **державний бюджет**.

Фонд оплати праці державних службовців формується за рахунок коштів державного бюджету, а також коштів, які надходять до державного бюджету в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ. Порядок використання таких коштів, які надходять до державного бюджету, затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. Видатки бюджету на правоохоронну діяльність і безпеку держави

Згідно з Бюджетною класифікацією видатки за функцією 0300 «Громадський порядок, безпека та судова влада» мають такі підрозділи:

Код	Найменування
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада
0310	Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону
0320	Протипожежний захист та рятування
0330	Судова влада
0340	Кримінально-виконавча система та виправні заходи
0350	Діяльність у сфері безпеки держави
0360	Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді
0370	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади
0380	Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів відповідно до [Конституції України](#).

Забезпечення функціонування судової влади передбачає:

- *1) окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону;*
- *2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів;*
- *3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів.*

Видатки на утримання судів визначаються з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Фінансування всіх судів в Україні здійснюється за **рахунок коштів Державного бюджету України**.

Видатки загального фонду Державного бюджету України на утримання судів **належать до захищених статей видатків** Державного бюджету України.

Функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснюють:

- 1) **Верховний Суд** - щодо фінансового забезпечення його діяльності;
- 1.1) **вищий спеціалізований суд** - щодо фінансового забезпечення його діяльності;
- 2) **Державна судова адміністрація України** - щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України;
- 3) **Вища рада правосуддя** - щодо фінансового забезпечення її діяльності.

Функції розпорядника бюджетних коштів щодо місцевих судів здійснюють територіальні управління Державної судової адміністрації України.

Видатки на утримання судів у Державному бюджеті України **визначаються окремим рядком** щодо Верховного Суду, Вищої ради правосуддя, апеляційної палати вищого спеціалізованого суду, а також у цілому щодо апеляційних, місцевих судів.

Відповідно до Закону України «**Про судоустрій і статус суддів**» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (ст. 135):

Суддівська винагорода складається з посадового окладу та доплат за:

- 1) вислугу років;

- 2) перебування на адміністративній посаді в суді;
- 3) науковий ступінь;
- 4) роботу, що передбачає доступ до державної таємниці.

Базовий розмір посадового окладу судді становить:

- 1) судді місцевого суду - **30 прожиткових мінімумів** для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року;
- 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – **50 прожиткових мінімумів** для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року;
- 3) судді Верховного Суду - **55 прожиткових мінімумів** для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року.

Тема 12. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу

1. Державні запозичення як джерело формування державного боргу.
2. Державний борг: сутність і управління ним.
3. Видатки бюджету на управління державним боргом, його обслуговування і погашення.
4. Агентство з управління державним боргом України.

Основні категорії і поняття теми: державні запозичення; фінансування бюджету; державний борг; гарантований державою борг; внутрішній борг; зовнішній борг; місцевий борг; місцеве запозичення; кредитування бюджету.

1. Державні запозичення як джерело формування державного боргу

Державні запозичення є основною формою державного кредиту, коли держава виступає у якості позичальника. Для них характерним є те, що тимчасово вільні грошові кошти населення та господарюючих суб'єктів або кошти іноземних кредиторів залучаються до фінансування загальнодержавних потреб шляхом випуску і реалізації державних цінних паперів або на підставі міжнародних угод, в результаті чого у держави виникає борг перед кредиторами (власниками державних цінних паперів, які їх придбали).

Державне запозичення – це операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету.

ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТУ – це надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, коштів від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміни залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету

Державні внутрішні та зовнішні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний бюджет України, з дотриманням граничного обсягу державного боргу.

Умови здійснення державних запозичень визначає Кабінет Міністрів України, у тому числі вид, валюту, строк та відсоткову ставку державного запозичення.

Запозичення можна класифікувати таким чином:

1. Залежно від місця розміщення запозичень їх поділяють на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні запозичення здійснюються на внутрішньому фінансовому ринку (надаються юридичними і фізичними особами даної країни та нерезидентами).

Державні зовнішні запозичення надходять від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій.

Оформлення державних внутрішніх запозичень в Україні в основному здійснюється за допомогою двох видів цінних паперів – облігацій та казначейських зобов'язань (векселів).

2. Державний борг: сутність і управління ним.

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

ВНУТРІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – це заборгованість перед кредиторами всередині держави: Національним банком України (за позиками одержаними для фінансування дефіциту бюджету та іншими показниками, віднесеними на державний борг), банківськими установами; юридичними та фізичними особами; органами управління та ін., а також за позиками, здійсненими за безумовної гарантії уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних потреб. *Тобто, це заборгованість держави громадянам та підприємствам своєї країни, які є кредиторами держави.*

ВНУТРІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – це заборгованість перед кредиторами всередині держави: Національним банком України (за

позиками одержаними для фінансування дефіциту бюджету та іншими показниками, віднесеними на державний борг), банківськими установами; юридичними та фізичними особами; органами управління та ін., а також за позиками, здійсненими за безумовної гарантії уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних потреб. *Тобто, це заборгованість держави громадянам та підприємствам своєї країни, які є кредиторами держави.*

ГАРАНТОВАНИЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

В Україні розроблена **Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2019 – 2022 роки**. У середньостроковій перспективі основною метою України в управлінні державним боргом є залучення необхідного фінансування за найнижчої можливої вартості з урахуванням ризиків. У зв'язку з цим визначено 4 основні цілі управління державним боргом:

- 1. Збільшення частки державного боргу у національній валюті.*
- 2. Продовження середнього строку до погашення і забезпечення рівномірного графіка погашення державного боргу.*
- 3. Залучення довгострокового пільгового фінансування.*
- 4. Продовження розвитку міцних взаємовідносин з інвесторами та подальше удосконалення політики управління державним боргом.*

Аналіз боргової стійкості свідчить про помірний рівень ризиків в межах поточної структури державного боргу України. Очікується, що відношення боргу до ВВП, що на кінець 2018 року становило 52,3%, не перевищить 43,0% до кінця 2022 року. Валютний ризик та ризик рефінансування визначені як основні загрози стійкості державного боргу у найближчі роки. Одним із завдань цієї Стратегії є здійснення моніторингу та попередження даних ризиків.

Визначено орієнтовний план дій на поточний та наступні три роки. Він передбачає побудову кривої ОЗДП в євро, збільшення обсягів розміщення ОВДП у гривні, в тому числі шляхом збільшення участі міжнародних інвесторів на внутрішньому ринку України, а також продовження розміщення ОЗДП в доларах США. За сприятливих ринкових умов може бути продовжена практика здійснення активних операцій з управління державним боргом шляхом викупу державних цінних паперів. Метою зазначених операцій є подальше вирівнювання графіка погашення державного боргу України та зменшення пікових навантажень на державний бюджет. Інші заходи в рамках цієї Стратегії будуть реалізовані для зміцнення взаємовідносин з інвесторами, а також з метою покращення рейтингу України як позичальника.

4. Агентство з управління державним боргом України

Постановою КМУ від 12 лютого 2020 р. № 127 було утворено **Агентство з управління державним боргом України** (Боргове агентство).

Агентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який *реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом.*

Основними завданнями Боргового агентства є:

- 1) реалізація державної бюджетної політики у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом;
- 2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо формування державної бюджетної політики у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом.

Боргове агентство з метою організації своєї діяльності:

- 1) здійснює добір персоналу в апарат Боргового агентства, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату Боргового агентства;

2) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті Боргового агентства;

3) організовує планово-фінансову роботу в апараті Боргового агентства, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку в установленому законодавством порядку;

4) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, реалізацію державної політики стосовно державної таємниці, захист інформації з обмеженим доступом, а також технічний захист інформації, контроль за її збереженням в апараті Боргового агентства;

5) здійснює у межах повноважень, передбачених законом, моніторинг, аналіз та контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм, у тому числі міжнародних;

6) забезпечує висвітлення інформації про діяльність Боргового агентства в засобах масової інформації або на власному офіційному веб-сайті;

7) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, виконання завдань з мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

8) організовує ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил.

Боргове агентство для виконання покладених на нього завдань має право:

1) залучати в установленому порядку спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій (за погодженням з їх керівниками), вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за згодою) для розгляду питань, що належать до його компетенції;

2) отримувати безоплатно:

від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також громадян та їх об'єднань - інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

від позичальників, що отримали кредити, залучені державою або під державні гарантії, - інформацію про отримання, погашення та обслуговування таких кредитів;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами.

Боргове агентство є юридичною особою публічного права, має самостійний баланс, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства і банках.

РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ АКТИ:

1. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page> (дата звернення: 02.02.2021).
2. Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади : навч. посібник. Київ : Рада Європи, 2017. 119 с.
3. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.rada.gov.ua>
4. Державна казначейська служби України : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2021).
5. Децентралізація влади: веб-сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2021).
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 чер. 1996 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 02.02.2021).
7. Ліга Бізнес-Інформ : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.liga.net> (дата звернення: 02.02.2021).
8. Мельник О. І., Лісова А. А. Перспективні напрями фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. № 12.
9. Мельник О.І., Тусова Н. Гендерне бюджетування – інноваційний метод управління бюджетними коштами в Україні. «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України»: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 березня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 309-311.
10. Митний кодекс України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=92-15> (дата звернення: 02.02.2021).
11. Міністерство фінансів України : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.mf.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2021).

12. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.02.2021).
13. Про Державний бюджет України на поточний рік : Закон України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2021).
14. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII. URL : http://zakon517.rada.gov.ua/laws/show/157_80502 (дата звернення: 02.02.2021).
15. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.02.2021).
16. Про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : інструкція затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0508-15> (дата звернення: 02.02.2021).
17. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: навч. посіб. [за ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». Київ, 2017. 184 с.
18. Sirenko N., Melnyk O., Shyshpanova N. Prospects for implementing the «participatory budgeting» as an effective instrument for implementing budgetary policy at the local level. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. vol. 5. no. 2. pp. 222-228.

Навчальне видання

Мельник Ольга Іванівна
Боднар Олена Андріївна

Бюджетна система

Курс лекцій

Формат 60x84 1/8. Ум.друк.арк 7,3
Тираж 25 прим. Зам. № ____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.